TIGHT BINDING BOOK

TEXT FLY WITHIN THE BOOK ONLY

THE BOOK WAS DRENCHED

बोलका-सिनेमा

लेखक
यशवंत गोपाळ जोशी

किंमत ८ आणे.

प्रकाशक
विश्वनाथ गणेश ताम्हणकर
मॅनेजिंग डायरेक्टर
महाराष्ट्र पब्लिशिंग हौस लि.
१२ बुधवार, पुणें २

मुद्रक
गोपाळ बळवंत जोशी
आनंद मुद्रणमंदिर,
१९६/४६ सदाशिव पेठ, पुणें.

नवीन नीफ रुळण्याकरितां आपण ज्याप्रमाणें त्या निफानें पांहिल्यांदा वाटेल तो मजकूर खरडून पाहतों त्याप्रमाणें नाट्यवाङ्मय लिहिण्यास सुरवात करण्यापूर्वी मीं 'संगीत श्रीमुखांत " व 'बोलका सिनेमा' हीं दोन प्रहसनें लिहिलीं. 'श्रीमुखांत' हें मागेंच प्रसिद्ध झालें असून 'बोलका सिनेमा' हें आज प्रसिद्ध होत आहे. बोलका सिनेमा हे प्रहसन लिहिल्याला तीन वर्षें होऊन गेलीं. आतां त्याच्यावरचा धुराळा झाडतांना त्यांत थोडी साफसुफीही केलेली आहे! नीफ चालू करतांना जरी आपण कांहीं सुसंबद्ध मजकूर लिहीत नसलों तरी त्या लिहिण्यांतही कांहीं तरी हेतु असतोच. तसेंच हें आहे. व त्याच दृष्टीनें वाचकांनीं व प्रेक्षकांनीं हें पहावें.

वास्तविक गंभीर लेखनाकडे माझा मूळचा कल; पण 'विनोदी प्रहसनामुळें' माझा नाटयव्यवसायांत शिरकाव होत आहे व गंभीर आणि रसपूर्ण अशीं माझ्याजवळचीं तीन नाटकें 'गंभीर चेहेरा' करून माझ्याच टेबलावर पडून आहेत!

असो. माझे मित्र रा. विश्वनाथ गणेश ताम्हणकर यांनीं सदर पुस्तकाचें प्रकाशन पत्करल्याबद्दल त्यांचा व रा. शिंदे यांच्या "नाटयविजय नाटक मंडळींतील" सर्व नटवर्गाचा मी आभारी आहें. त्यांतल्या त्यांत माझे नट मित्र श्री. बापट व पुराणिक यांचा विशेष उल्लेख करणें जरूर आहे.

तसेंच पुणें येथील आनंद प्रेसनें सदर पुस्तक तातडीनें दोन तीन दिवसांत छापून दिल्याबद्दल सदर छापखान्याचा व त्याचे मॅनेजर श्री. गुर्जर व दामोदरपंत जोशी यांचाही मी आभारी आहें.

ता. १३।१२।१९३२. **यशवंत गोपाळ जोशी**

बोलका सिनेमा

अंक पहिला

प्रवेश पहिला.

[बार होतो व पडदा उघडतो. सूत्रधार व एक नर्तकी उभी आहे असा प्रवेश.]

सूत्रधार:—नमन शारदा पदा—

नर्तकी:—अहो, आमचे मालक असलांत तरी जगाच्या मागें ३५० वर्षें आहांत! आतां सूत्रधार प्रवेश पाह्यला कुणाचीही तयारी नाहीं, समजलांत! कंपनी चालावी अशी इच्छा असेल तर हें तुमचें शारदास्तवन–टाळ, झांजा बंद करा. आणि खेळाची सुरवात नव्या-नवाईने करा.

सूत्रधार:—बरोबर आहे, अगदीं बरोबर आहे. मी आंत जाऊन माझ्या प्रियेला–नटीला बोलावून आणतों आणि—

नर्तकी:—तें कांहीं नाहीं, एखाद्या भयंकर साथीचा रोग येऊन ही जुन्या विचारांची पिढी साफ झालीच पाहिजे! म्हणे बायकोला घेऊन येतों. अहो, नवराबायकोच्या प्रेमप्रवेशाची किंमत आतां गेली आहे, समजलांत! सध्यां ब्रिझिकचा डाव चालू आहे! या डावांत राजाराणींना किंमत नसते! राणीगुलामांना खरी किंमत असते. तुमच्या कंपनींत इतके दिवस अन्न खाल्यामुळें तुमच्या कंपनीची काळजी मला जास्त आहे! तुम्ही आंत जा आणि खेळाच्या तयारीला लागा! तोंपर्यंत परमेश्वराचं नांव मनांत गुण-गुणून मी करते या रसिकाचं स्वागत! उगीच उशीर नको. (पायांत चाळ बांधूं लागते.)

सूत्रधारः—(स्वगत) पैशापायीं मनुष्य असा रंजिस येतो! आतां या बायका जशा नाचतील तसें त्यांना नाचूं दिलें पाहिजे! आम्ही नुसते नांवाचे मालक; खरा रुबाब आणि दरारा यांचाच!

(नर्तकी नाचाला सुरवात करते. सूत्रधार तिरस्कारानें दुसरीकडे पाहतो. ती लाडिकपणानें सूत्रधाराच्या जवळ जवळ येते.)

सूत्रधारः—आतां रसिकांची आणि हिची परस्पर गांठ पडल्यानंतर माझी लुडबुड इथें कशाला? चला, आपण पुढच्या तयारीला लागावें.

(सूत्रधार जातो. नर्तकी प्रेक्षकांना मुजरा करून नाचाला आरंभ करते. व थोडा वेळ नाचल्यानंतर पडदा पडतो.)

प्रवेश दुसरा.

[वैकुंठ, सदानंद व बिभीषण. वैकुंठ गात आहे असा प्रवेश.]

वैकुंठः—भराऱ्या माझिया त्या तुझ्या प्रीतिविना पंगू ॥
जरी ना होशी मस्तानी कसा गे होऊं मी बाजी ॥१॥

सदानंदः—वारे वा, मजा उडवलास बुवा! वैकुंठा, जसा तुला गळा आहे तसं जर शरीरसौष्ठव असतं तर महा भयंकर नट झाला असतास बुवा!

बिभीषणः—शरीराचं जाऊं दे, पण वैकुंठाचा मुखडा कसा आहे? आणि क्षणाक्षणाला चेहरे काय मजेदार पालटतो! आपण तर अगदीं खूष आहों बुवा वैकुंठाच्या चेहऱ्यावर!

सदानंदः—पण चेहरा सदोदित रडवा—

वैकुंठः—(पुढें येऊन व्याख्यात्याच्या सुरांत.) माझ्या या रडव्या चेहऱ्याची सारी जबाबदारी या समाजावर आहे! चालू सरकारावर आहे! कुठल्याही ऑफिसांत जा, अर्ज कितीही सुंदर लिहा, टाईप-

रायटरवर छापून न्या, सर्व जातीच्या अर्जांना 'नो व्हेकन्सी' हें ठराविक उत्तर हं ? खाजगी नोकरींत पंधरा रुपयावर पगार नाहीं, पंधरा रुपये पगार वेळेवर मिळायचा नाहीं, आणि शिवाय मालकाची एकसारखी करावी लागणारी हांजी हांजी! आपल्या हातून साफ होणं शक्य नाहीं! पगार पंधरा रुपये हं ? इथें पंधरा रुपये विड्या सिगारेटस्ना पुरत नाहींत आम्हाला, आणि पगार पंधरा रुपये: हं ? तें कांहीं नाहीं, मित्रांनो, आपण कांहीं तरी केलं पाहिजे!

बिभीषण:—पण काय करणार ?

सदानंद:—काय करणार ? तें कांहीं नाहीं. कांहीं तरी केलंच पाहिजे!

वैकुंठ:—मित्रांनो, टाळी द्या! टाळी द्या! हॅम्लेटला बापाचा खून चुलत्यानें केला हें सत्य कळतांच त्याला जसं आनंदानें अस्मान ठेंगणं झालं तसं मला झालं आहे! माझ्या कल्पने की जय! सांगा, सांगा मित्रांनो माझी कल्पना कशी काय आहे ?

सदानंद:—अतिशय सुंदर आहे. पण कल्पना काय आहे ती बोल बुवा!

वैकुंठ:—नाहीं कळत? नाहीं कळत? ही बघा माझी कल्पना—

बिभीषण:—कुठें, कुठे! खिशांत आहे कीं काय?

वैकुंठ:—नाहीं. ही पहा चेहऱ्यावर आहे (वाकडे तिकडे वाटेल तसे चेहरे करतो व एकदम टाळी वाजवून) आपण आतां सिनेमा कंपनी काढणार! (उसासा टाकून) पण भांडवल? मित्रांनो, या सिंहाचे पाय गळाले-नखें बोथटलीं (एकदम खालीं बसून) भांडवलाचं काय करणार ?

बिभीषण:—वत्सा, असा हताश होऊं नकोस. माझ्याजवळ जरी भांडवल नसलं तरी गृहपरिस्थितीच्या भपक्यावर एकाद्या उल्लू

सावकाराच्या डोळ्यांत धूळ टाकून आपण भांडवल उभें करूं! तूं काळजी करूं नकोस!

वैकुंठः—एक प्रश्न मिटला! पण नटी? अभागी आर्यदेशा—कुलवान् बायकांना नटींचें काम करण्याची अजून सुबुद्धि सुचूं नये हं? हाय, हाय, कोण या आर्यावर्ताची दुर्दशा! अजून बायका नटी होत नाहींत! कसं कसं स्वराज्य मिळणार—स्वराज्य दूरच राहिलं—पण डोमिनियन स्टेटस् तरी अशानें मिळेल का?

सदानंदः—वत्सा, काळजी करूं नकोस! याच्या गृहस्थितीच्या जोरावर आपण भांडवल काढूं. माझ्या—माझ्या रंगेलपणाच्या जोरावर मी नटी पैदा करतों! पण कायरे, बायकांनीं नाटकांत कामं करावीं म्हणतोस. मग तूं तर विवाहित आहेस. मग कां नाहीं आपल्या बायकोला काम करायला लावीत?

बिभीषणः—हो खरंच, वैकुंठा, तुझी बायको खरंच सुंदर आहे. नांव कमवील बघ! काय सांगू तुला वैकुंठा, तुझ्या बायकोनं जर काम केलं तर—तर हुबेहुब 'स्ट्रेट' गंधर्व! डिट्टो गंधर्व!! लोक झुलवायला काय हरकत आहे! करतोस का धाडस—

सदानंदः—अरे येवढं धाडस तूं करायचाच अवकाश कीं पैसा पायाशीं लोळण घेत येतील तुझ्या! गांवांतले पंढरीनाथ—एकनाथ—गंगारामबुवा, तुकारामबुवा वगैरे—सरदार दरकदार सोन्याची पदकं बिल्ले घेऊन तुझ्या बायकोच्या चरणी लोळण घालतील! अरे आहेस कुठें तूं?

वैकुंठः—(स्वगत) अरेरे सफाई घोटाळा झाला! कशाला कशाला माझं लग्न झालं! नसतं झालं तरी परवडल असतं! असली अंगलट येणारी बेजबाबदार विधानं सडया फटिंगांनीं करायचीं असतात हे मी विसरलोच! वेळ प्रसंग पडल्यास नटींशीं लग्न करतां येईल. पण लग्नाच्या बायकोला नटी बनवणं कांहीं शक्य नाहीं बुवा!

(उघड) अरे सगळं खरं! पण जमलं तर आपण हळुहळु पुढें पाहूं. तूर्त नको. नाहीं तर मी म्हणतों सिनेमा फिल्म कंपनी सुद्धां नंतर कांहीं दिवसांनींच काढूं आपण! काय? (स्वगत) माझा पत्रिकेवर आहे विश्वास. माझ्या बायकोच्या पत्रिकेप्रमाणें तिला पुढच्या वर्षी आहे मृत्युयोग. पत्रिकेप्रमाणें जर यदाकदाचित् ती आटपली तर हा पठ्ठया पुन्हा लग्नाचं नांव नाहीं काढणार! बायकोचा मृत्यु कीं आमच्या फिल्म कंपनीचा जन्म! नेऊं या हें एक वर्ष तसंच रेटून!

बिभीषणः—वैकुंठा, असा घाबरूं नकोस! दुःशासनानें द्रौपदीला भरसभेंत हात धरून खेचून आणली, त्याप्रमाणें आम्हीं कांहीं तुझ्या बायकोची ओढाताण करीत नाहीं! अरे या सुधारणेच्या, अभिनव कल्पनेच्या गोष्टी नेहमीं दुसऱ्याच्या खिशावर व संसारावरच बेतायच्या असतात. बरं, तें जाऊं दे; पण कायरे सदानंद' तुझी ती विठी आणि रंगी येतील का नाहीं?

सदानंदः—हात्याच्या. न यायला काय झालं? पण गाढवा अगदीं गद्यांत नांवं घेतलींस कीं त्यांचीं! अरे ती विठी आणि ती रंगी म्हणजे खऱ्या 'चंद्रिका' आणि 'मनोरमा'! त्यांच्या आईबापांनीं चुकून त्यांचीं विठी आणि रंगी अशीं नांवें ठेविलीं. आणि सिनेमांत त्या आल्यानंतर तर त्यांची पुन्हा बारशी करायला पाहिजेत! एकीचं नांव ठेवणार आहें मी 'नूरजहान' आणि दुसरी "मस्तानी"! बरं, तर 'शुभश्व शीघ्रम्' आजच्या आज पेंटरकडे बोर्ड रंगवायला द्या कंपनीच्या नांवचा! वर्तमानपत्रांत जाहिरात द्या नट-बोलट पाहिजेत म्हणून!

बिभीषणः—तसंच लेखकांना गोष्टीबद्दलही जाहिरात द्या. आलेल्या गोष्टींत पहिल्या नंबरची गोष्ट ठरेल त्यांस एक हजार रुपयांचं बक्षिस देऊं असें जाहीर करा.

वैकुंठः—माझ्या डोक्यांत एक गंमतीची कल्पना आली आहे.

पहिल्या गोष्टीस एक हजार बक्षिस हें ठीक झालं पण ज्या गोष्टी नापास होतील त्या गोष्टींच्या लेखकांनीं प्रत्येकीं शंभर रुपये दंड कंपनीला द्यावा लागेल अशी टीप घाला त्या जाहिरातींत.

सदानंदः—मंजूर. चल लिही जाहिरात.

वैकुंठः—अरे, ज्या गोष्टी आज आपण तोंडावाटे बाहेर काढतों त्या आपल्या अंतःकरणांत कधींच्या शिजत असतात! अरे दोस्त हो, हा पहा जाहिरातींचा मसुदा तयार आहे! पहा वाचून—

सदानंदः—ओ—होऽ! ऐका.

" अभिनव फिल्म कंपनी लवकरच सुरूं होणार!

स्वार्थ साधून परमार्थ साधा! तारखेकडे लक्ष असूं द्या.

". कंपनीकडे—कंपनीच्या बिऱ्हाडाकडे. कंपनीच्या नट—नटींकडे लक्ष असूं द्या! कंपनीस भांडवलाची भरपूर मदत झाली असून कितींहि नासधूस उधळमाधळ झाली तरी कंपनीस तीन वर्षें भीति नाहीं असें तज्ज्ञांचें व प्रसिद्ध डॉक्टरांचें मत आहे. कंपनीस भांडवल पुरवणारी व्यक्ति म्हणजे कंपनीची आदिशक्ति रा. रा. बिभीषण हे असून कंपनीच्या देण्याघेण्यास सर्वस्वीं तेच जबाबदार रहातील! अप्रसिद्ध नकलाकार व स्वतःच्या लग्नाच्या बायकोकडून 'येळकोट मल्हार' ही अभिनव पदवी प्राप्त झालेले प्रो. येळकोट मल्हार वैकुंठराव हे कंपनीचे धंद्यांतील डायरेक्टर असून प्रसिद्ध रसिक सदानंद महाराज यांच्या कृपेनें व वशिल्यानें श्रीमती दुर्गी व ठकी भांबुर्डेकरीण, नव्हे नव्हे श्रीमती चंद्रिकाबाईसाहेब व रंभा आत्याबाई यांनीं नटींचीं कामें करण्याचं कबूल केलं आहे. बाकी लागणारे नट—बोलट त्वरित पाहिजेत! लायकीप्रमाणें भरपूर पगार! लायकी मात्र आम्ही ठरवणार! नोकरीस रहाणारांस तीन दिवसांचा बॉंड लिहून द्यावा लागेल! कंपनीचा पहिला चित्रपट 'धुमधडाका' हा असून त्या चित्रपटास लागणारे कॅमेरा—फिल्म्स—

निगेटिव्हस्–पॉझिटिव्हस् वगैरे सर्व तऱ्हेचें सामान खास विलायतेहून आणविणार आहोंत!

त्वरा करा! त्वरा करा! त्वरा करा!

धावा, पळा, धूम टोका! कंपनीचें ऑफिस सदाशिव गल्लींत असून घर नंबर ३६ आहे! कंपनीचे समोरील रस्ते म्युनिसिपालिटीनें नुकतेच केलेले असल्यामुळें आपण धांवत आलांत तरी वाटेंत ठेंच लागून पडण्याची अजिबात धास्ती नाहीं!

सबब धावा पळा धूम ठोका!"

बिभीषण:—कायरे लेका वैकुंठा, श्रीमती चंद्रा आणि रंभा यांचीं नांवं अगाऊच कशीं दडपलींस? आणि मी भांडवलाची सोय करीन असं तुझं माझं कधीं बोलणं झालं होत का?

वैकुंठ:—याच उत्तर संक्षेपानं द्यायंच म्हणजे 'डोळा'! अरे लोक हो, माझा डोळा या बिभीषणाच्या खिशावर आणि तुझ्या ओळखीमुळें त्या दुसऱ्या जिनसांवर कधींपासूनचा आहे!

सदानंद:—वेष असावा बावळा। अंतरीं असऱ्या नाना कळा! बरं चला, पुढच्या व्यवस्थेला लागूं आतां.

बिभीषण:—ओ हो! ओ हो! मजा आला, मजा आला! जर आपल्याला कंपनींत यश आलं–काय समजलेत–जर आपल्याला कंपनींत यश आलं–तर आपण आपला फोटो आणि चरित्र पदरचे पैसे देऊन छापूं एकाद्या मासिकांत! आणि दोस्त हो, आताच्या या सडयाफटिंग वृत्तीचा मागमूस लागूं द्यायचा नाहीं हं त्या चरित्रांत! काय वाटेल त्या थापा मारूं! आपण आपल्या आईबापांना सत्यवान् सावित्री बनवूं! देवाधर्मावर त्यांचं लक्ष ठेवूं. आणि मग सध्या जरी मी आपल्या आईला प्रत्यक्ष नसल्या तरी शाब्दिक लाथा मारतों आहे तरी चरित्राच्या वेळीं त्या आमच्या आइटलीला 'माऊली'

संबोधून त्या माउलीच्या पोटीं हा ' हिरा ' जन्माला आला म्हणून लिहूं हं चरित्रांत ! काय ?

सदानंद:—दॅट्स् राईट !

वैकुंठ:—अगदीं बरोबर ! अगदीं बरोबर !

बिभीषण:—चला. ताबडतोब हला इथून ! नाहींतर शेजारींच वर्तमानपत्राचं ऑफिस आहे ! आपण पुढं करणार असलेल्या प्रचंड क्रांतिकारक कामगिरीची कुणकुण जर आतांच त्यांच्या कानावर गेली, तर पटकन् त्याचा बातमीदार आपली सर्वांची मुलाखत घ्यायला यायचा !

वैकुंठ:—कायरे, ही मुलाखतीची भानगड काय आहे !

सदानंद:—त्याच असं आहे. ज्या दिवशीं ज्याची मुलाखत घ्यायची असेल त्याला रामरूप मानून मुलाखत घेणाऱ्या प्रतिनिधीनें हुणमंताचा अवतार घ्यायचा ! प्रतिनिधिरूप मारुतीनें हात जोडून विचारायच " जगाविषयीं आपलं काय मत आहे ! आणि त्या दिवशींच्या रामरायानें शिराळशेटी अधिकारांत सांगायचं कीं " सगळं जग गाढव आहे ! " चला घाबरूं नका. काम करायला सुरवात करा. म्हणजे कोण आपल्या मुलाखती छापीत नाहींत, तेंच पहातो. चला कार्याला सुरवात. (जातात.)

प्रवेश तिसरा.

[स्थळ:—रस्ता. एककिडून कवि चातक व एकीकडून विठी मोलकरीण प्रवेश करते.]

विठी:—मोलकरणी माळणींना काय बी मिळत नाय ! तवा हा धंदा सोडून शेनिमा कंपनीत काम मिळाल तर बगाया होव ! तिथं काय म्हन योका महिन्याला पांच वीसा रुपये पगार मिळतूया ! पन

आपणाला तथं कोन ठेवणार ? मला बी आताशा शेनिमाचा लई नाद लागलाय ! पण काय करनार ! तथं लागनार हावभाव मी अधिं पाठ करून ठेवल्याती ! पन त्याच चीज कवा होनार हे रामराया तुलाच ठाऊक ! यो बया, ह्यो तर आमच्या शेजारचा कापि चातक. परवा त्या शेनिमा कंपनीच्या बिऱ्हाडांतून बाहेर पडतांना बघितल्या-वानि वाटतुया ! तवा त्यालाच विचारावं—अहो कपि—

चातक:—ए विठे–कपि म्हणतेस मला. लाज नाहीं वाटत ?

विठी:—धेवा–का असं रागावतां गरिबावर ? कपि म्हटलं तर काय झालं ? आपल्या डोक्यांतल्या गोष्टी काढून लिव्हनं पुसनं कर-तात त्यांना ‘ कपिच ’ म्हणतात ना जणुं ?

चातक:—विठे, काय हें तुझें अज्ञान ! अग, त्यांना कपि म्हणत नाहींत कवि म्हणतात, देवि ! कपि म्हणजे काय माहित आहे का तुला ?

विठी:—नाय बया !

चातक:—अग कपि म्हणजे माकड !

विठी:—यो बया ! धेवा, चुकून काईच्या बाईच बोलल्यें बघा ! मी आपल्या पायाची बटकूर आहें ! रागाऊं नकाहं धनी !

चातक:—नाहीं रागावणार ! आणि पहिल्यांदा सुद्धां रागावलों नसतों, पण फार मार्मिक लोक अलीकडे कवींना कपि म्हणायला लागले आहेत आणि मला वाटलं तेंच तुला कळलं कीं काय ?

विठी:—म्हाई जी ! आम्हांला काय समजतंय त्यांतलं ? पन धेवा, आपल एक काम कराल का ?

चातक:—माझ्याकडे काय आहे काम तुझं ?

विठी:—मला एकांद्या शेणिमा कंपनींत घ्याना चिकटवून !

चातक:—अग विठे, विठे म्हणतेस तरी काय तूं ! तूं सिनेमाची स्टार होणार ?

विठीः—काय म्हणतां शेणिमांत मी ठार होणार ?

चातकः—चल, अगदीं वेडी आहेस तूं! तुला नाहीं समजणार त्यांतल कांहीं. बरं पण हरकत नाहीं–तुझी तयारी आहे ना ? मी करतो तुझ्याकरितां कांहीं तरी व्यवस्था–पण तिथं हावभाव करावे लागतात ते जमतील का तुला—

विठीः—हो धेवा–मी शेनिमा पाहून पाहून पाठ करूनशान ठेव-ल्याति हावभाव! लक्षांत राहूं द्या हं माझ्या कामाचं—

चातकः—पण विठे, तूं सिनेमांत काम करायला तयार आहेस हें बोलूं नकोस हां कुणाजवळ! चार आठ दिवसांत मी करतों तुझी सोय—

विठीः—बर कुनाजवळ बी नाय बोलायची बघा–धेवा जातें आतां मी—जातां जातांच मी पाठ केलेल हावभाव करून दाखवतें हं तुम्हांला—

(विठी पायांत चाळ बांधते व हावभाव करित निघून जाते. कवि चातक आ वासून तिच्याकडे पाहत उभा राहतो व ती गेल्यानंतर टाळी वाजवितो)

चातकः—माय गॉड! अनंतहस्तें कमलावरानें देतां किती घेशिल दो करानें ॥ गुड लक्. ही विठी जर माझ्या तंत्रानें वागली तर माझ्या गोष्टी सिनेमा कंपन्यांनीं घ्यायला उशीर तो किती ? अरे ह्यात अस लेल्या सिनेमा कंपन्या तर माझ्या गोष्टी घेतीलच–पण माझ्याजवळ-गोष्ट तयार आहे आणि एक विठी आहे असं कळलं तर–कुणी कुणी नवीन सुद्धां फिल्म कंपन्या काढायला तयार होतील! विठीला वाट-तंय कीं माझ्या वशिल्यानं विठीचा शिरकाव सिनेमा कंपनींत होणार; पण वेडे विठे, तुला जरी तसं वाटत असलं तरी तुझ्या वशिल्यानं हा कवि सिनेमांत आपलें नांव अजरामर करणार बरं! नाहींतर माझी आजची अवस्था काय आहे! या लेखनाच्या आणि सिनेमाच्या नादा-पायीं वडिलांनीं घरांतून हाकून दिल्याला आज चार दिवस झाले! हॉटे

लांत भजीं मिसळ खाऊन व ओळखीच्या सिनेमा कंपन्यांत पथारी लावून चार दिवस कसे तरी काढले! पण पुढें काय? पांच कंपन्यांकडे सिनेमा स्टोरीज पाठविल्या आहेत. प्रत्येक कंपनीनें १००० रुपयांचें बक्षिस लावलें आहे! पांचांपैकीं तीन स्टोरीज जरी अप्रुव्ह झाल्या तरी तीन हजार रुपये मिळणार! त्याच नोटा वडिलांच्या पुढें टाकून वडिलांना चीत करणार! मग वडिलांच्या मांडीला मांडी लावून जर 'पासिंग शो' नाहीं पेटविली तर मी कवि कसला? (सिगारेटचा झुरका मारून) आज बारा वर्षे या सिनेमाच्या आणि लेखनाच्या नादांनं हाडाचे बोरू केले, गुबगुबीत गुलाबी गाल पांढऱ्या कागदासारखे पांढरे फटफटीत आणि सपाट बनवले! जाग्रणानं डोळयांच्या आजुबाजूच्या सरहद्दीवरचा प्रदेश काळया शाईसारखा रंगीत बनवला; त्याचें चीज व्हायची वेळ आतां वा विठीमुळें खास येणार! छे: छे:! वेड्याच्या इस्पितळांतून सुटावं आणि लेखक व्हावं किंवा लेखक व्हावं आणि वेड्याच्या इस्पितळांत जावं अशी स्थिति झाली होती! सगळं लिहिणं आणि सगळं सगळं जमतं. पण लोकांना कळत नाहीं, का आम्हांला समजत नाहीं; या कोड्याचा उलगडा मात्र मरेपर्यंत होणार नाहीं असें वाटत होतें! पण आतां— विठीच्या जोरावर—(बिभीषण येतो) हॅलो, कसं काय आहे?

बिभीषण:—ठीक आहे कविराज!

चातक:—शिवी देऊं नका बुवा! कवी हा शब्द शिवीसारखा होत चालला आहे हल्लीं! मला जर कुणीं कवी म्हटलं—तर मळमळायला लागतं बुवा!

बिभीषण:—आणि खरं तसं आहेही! झालंय काय हल्लीं सगळेच कवी झाले आहेत! आणि बिचाऱ्यांचे जीव तर इतके हळवे असतात कीं त्यांच्या काव्यावर जर कुणीं थोडी टीका केली—तर कुत्र्याला गोळी घातल्याप्रमाणें हे विव्हळायला लागतात.

चातकः—तुम्हाला कल्पना यायची नाहीं! कवीचा जीव अत्यंत हळवा आणि नाजुक असतो हो-म्हणून—

बिभीषणः—म्हणूनच मी म्हणतों कीं २५० जोर आणि ५०० बैठका ज्याला झेपत नाहींत अशा कोणच्याहि माणसाचें लेखन वाचायच नाहीं, त्याला कुणींहि आधार द्यायचा नाहीं असा ठरावच उद्यांच्या साहित्यपरिषदेंत पास करून घ्यायला हवा!

चातकः—हिंदुस्थानांतील जनतेची जशी हल्लीं दुर्दशा आहे तसं तसं अगदीं आमच्या कवींचें जीवन आहे हो! तुम्हां माणसांना आमची कल्पना नाहीं यायची!

बिभीषणः—बरं, निघालांत कुठें?

चातकः—सहज भटकतों आहें.

बिभीषणः—अरे हो, बरी आठवण झाली. आमची जाहिरात तुम्हीं पाहिली असेलच! आमच्या कंपनीकडे पाठवा कीं एखादी गोष्ट.

चातकः—तुम्ही कंपनी काढली आहे?

बिभीषण—म्हणजे? आमच्या जाहिराती नाहीं पाहिल्यात अजून. आम्हीं सिनेमा कंपनी काढली आहे. ही पहा जाहिरात—बरं जातों आतां मी-मला काम आहे जरा! कंपनी काढिली आहे आतां मालकीची-आतां कुठली सवड व्हायला? बरं—

चातकः—बरं, चला चहा तर घेऊं.

बिभीषणः—नको हो झाला चारदां! अहो आतां कंपनी काढली आहे तेव्हां आतांपासूनच चहा फार व्हायला लागला! आतांच चार वेळ झाला—

चातकः—म्हणजे आतां होणारा पाचव्यांदाच ना? मग त्यांत काय आहे? अजून ओव्हर बाउंडरी झाली नाहीं कांहीं!

बिभीषणः—बरें चला. पण गोष्ट अवश्य पाठवा हं! मी आहेना तिथं-मी करतों तुमची गोष्ट पास-तयार आहेना एखादी?

चातकः—(मोजतो. एक, दोन—) एकवीस का बावीस—

बिभीषणः—नाहीं, तारीख चोवीस आजची—

चातकः—तारीख नव्हे—गोष्टी किती तयार आहेत त्या मोजल्या. बरोबर बावीस गोष्टी तयार आहेत! आणखी एक सांगूं का? माझी गोष्ट घेतल्यास मी कंपनीला एक सुंदर नटी मिळवून

बिभीषणः—अस्सं?

चातकः—हूं!

बिभीषणः—कोण बुवा?

चातकः—तें आयत्या वेळेला कळेल.

बिभीषणः—पण नांव तरी सांगा—

चातकः—नुसत्या नांवावरून काय कळणार? तिचं नांव आहे साधंच! सिनेमाला साजेसं नांव ठेवूं मग आपण. पण—

बिभीषणः—पण सध्याचं नांव?

चातकः—विठी—

बिभीषणः—हात्त्याच्या! ती आपली विठी माळीणच ना? मग तिला आणायला तुम्ही कशाला पाहिजे? अहो, तिला मी पाहिजे तेव्हां आणूं शकेन! बरं जातों—आतांच जातो तिच्या घरावरून.

(निघून जातो.)

चातकः—काय करणार आतां इथें! आं—अरे कवीला कुणीही फसवावें आणि हुलकावण्या दाखवाव्यात हं? पण याद राखा—नाहीं तुमची अखेर जिरवली तर—बरें हरकत नाहीं—तूर्त गोष्ट पाठवायला काय हरकत आहे?

प्रवेश चवथा.

[वैकुंठरावांचें घर. पात्रें वैकुंठरावांची पत्नी सदाफुली आरशांत पहात उभी आहे असा प्रवेश.]

सदाफुली:—बाबांनीं काय पाहुन मला या ठिकाणीं दिली हें त्यांचे तेच जाणोत. लहरी स्वभाव मेला. धड एका गोष्टीचीहि पुरती अक्कल नाहीं. आणि सगळया जगाच्या शहाणपणाचं सार अत्तर यांच्या डोक्यांत तयार असल्यासारखं बोलणं! बोलतांना काय पण घमघमाट सुटतो—पण अत्तर खरं नसल्यामुळें तो सुवास कांहीं फार वेळ टिकत नाहीं. स्पिरिटवर तयार केल्यासारखीं स्वस्तीं अत्तरं हीं—जरा वेळानें लगेच उग्रट घाण यायला लागते! बरं, घरीं कांहीं कमी का आहे? नुसतं स्वस्थ बसून खाल्लं तरी जन्मभर पुरेल. पण सत्रा धंदे करायची हौस यांना! यांना काय म्हणे कीर्तिवंत व्हायचं आहे! आतांच काय यांची थोडी कीर्ति झाली आहे म्हणा—वाजाच्या पेटी-सारखी यांच्या कीर्तीची अवस्था! हे वाजवतील तेव्हांच वाजायची! हे बडबडतील तेवढ्या वेळापुरती यांची कीर्ति—कीं नंतर लगेच शुकशुकाट! यांना काय म्हणे पुढें यायचं आहे! पण पुढें पुढें म्हणजे कुठपर्यंत जायचं आहे हें परमेश्वरालाच माहीत! चांगले खेडेगांवीं शेतीच्या गांवीं होतों—तो पुढें यायचं म्हणून चिचवडला आलों आणि नंतर सारख्या या गांवाहून त्या गांवाला अशा सारख्या यात्रा करतों आहोंत तरी यांचं पुढं जाणं संपतच नाहीं अजून!

प्रियसखा लाभला या जगीं सुदैवें आपणा ॥ ध्रु० ॥

जन्म कंठण्याचा। त्यासवें सुखाचा। जरी असेल सत्य जाण।

असेल त्यांत सौख्य समज ॥ सौख्य पूर्ण तरिच जाण! ॥ १ ॥

आणि आम्ही जरा बोलायला लागलों कीं 'आर्यस्त्रिया' या शब्दाचं भूत आमच्यापुढें उभें करतात—कीं आमची दांतखिळी! आणि आर्य पुरुष काय सुरवातीपासूनच माकडं होतीं कीं काय—ते त्यांच्याबद्दल

तक्रार कधींच करायची नाहीं ! (वैकुंठ येतो. सदाफुली न. लाजतां उभी राहते. वैकुंठ तिच्याकडे मारक्या म्हशीसारखा पहात उभा राहतो) कां झाली का घरीं यायची वेळ ? समाजकार्य चाललीं असतील ना कांहीं तरी ! पण गडे–तुमच्यासारखे जे जे समाजकार्य करीत आहेत–त्यांच्या त्यांच्या समाजांत त्यांच्या त्यांच्या घरचीं माणसं येत नाहींत काहो ? अजून मी जेवायची खोळंबलें आहें—

वैकुंठः—थोडा उशीर झाला; कबूल आहे ! पण तूं कां जेवायची थांबलीस ? हा धर्मभोळेपणाच आर्यसमाजाचं वाटोळं करणार ! हा कोण जुलूम बायकांवर ? नवरा म्हणे अगदीं देवासारखा मानायचा–त्याच्याकरितां आपण उपाशीं राह्यचं–तशानं नाहीं तुमची समजूत व्हायची–नवऱ्याला देवाच्या ऐवजीं दगड मानायला लागा आतां, म्हणजे वर्तणूक बदलेल तुमची.

सदाफुलीः—इश्श, दगड नसला तर मानायचा ना ? जिथं मुळांतच असायचं—

वैकुंठः—वाः ! छान छान ! कोटी पसंत आपल्याला ! असला धाडसीपणा स्त्रियांत यायला पाहिजे. (स्वगत) बोललें पुन्हा बेफाट-पणानें ! तरी बेफाट बोलण्यानें मघाशीं बत्तीशी पडायची वेळ आली होती ! बायकोलाच नटी बनवा म्हणे ! परमेश्वरा, नको; आमच्या बायका आहेत तशाच असूं दे–अगदीं कांहीं कांहीं सुधारणा नको !

सदाफुलीः—इश्य, काढलेली रांगोळी वाऱ्यानं उडून जावी अन् मग खालची जमीन जशी उदास भासते असा कां चेहरा झाला आपला ?

वैकुंठः—कालपासनं माझी अक्कलदाढ एकसारखी दुखते आहे ! सारख्या कळा येताहेत.

सदाफुलीः—मग टोल्यानें शेकूं कां जरा ?

वैकुंठ (गालावरून हात फिरवीत) नाहीं राहील आतां ! मध्येंच

पटकन् कळ येते केव्हां तरी !

सदाफुलीः—मग काय गांवाकडे केव्हां चलायचं राह्यला ?

वैकुंठः—गांवांकडे ? उं ! हो तुला सांगायच राहिलं–मी एक नवा धंदा सुरू केला आहे; कंपनी काढली आहे–पांचपन्नास लोक आज हाताखालीं नोकरीस ठेवणार आहें ! भांडवल पांचहजार रुपये हातीं आले असून त्यांपैकीं १००० रुपये कंपनीकरितां मोकळे ठेवले आहेत. एक हजार रुपये माझ्या सूट्सकरितां १००० रुपये तुला नटविण्याकरितां आणि दोन हजार रुपयांचें घरांत फर्निचर भरणार आहें !

सदाफुलीः—म्हणजे घराचंच थेटर बनवणार वाटतं ? हो, चार हजार गेले घरं सजविण्यांत–आणि राहिलेले हजार हँडबिलं छापायला आणि वाटायला लागतीलच !

वैकुंठः—अग, पन्नास लोक हाताखालीं ठेवणार आतां मी ! आतां मला वैकुंठराव कोण म्हणणार ! आतां मी साहेब होणार ! तसं पाह्यला गेलं तर धंद्याला भांडवल लागतच नाहीं मुळीं ! आपल्या अंगाचा शेकाटा गुढीपाडव्याप्रमाणें सजवायलाच काय तें भांडवल लागतं !

सदाफुलीः—बरं, मग मी माहेरीं जाऊन राहतें तर मग–म्हणजे धंदा आंगावर आला तरी माझ्या अंगावरच्या दागिन्याला हात नाहीं लागणार !

वैकुंठः—अग, स्त्रीधनाला कोण हात लावतो ? कायदाच आहे मुळीं तसा.

सदाफुलीः—पण धंदा तरी कसला काढणार आहांत ?

वैकुंठः—सिनेमाकंपनी—

सदाफुलीः—हं धंदा चांगला आहे पण आपल्याला काय कळणार त्यांत ?

वैकुंठः—वा ! त्यांत काय समजायचं आहे ? सिनेमा म्हणजे काय, वाकडीं तिकडीं तोंडं करणं, हातपाय हापटणं—बसायला येत असलं तर घोड्यावर बसून फेरफटका करणं—त्यांचे फोटो घेणं आणि हँडबिलं काढून फिल्म्स खपवणं—त्यांत काय आहे ? कांहींच नाहीं !

सदाफुली:—म्हणजे ? त्यांत कलाकौशल्य या दृष्टीनें कांहींच नाहीं तर !

वैकुंठः—हं हं—तसं मात्र समजूं नकोस ! त्यांत मूळ खरं अवघड काम असतं सावकार गटविण्याचं—त्याला उल्लू बनवण्याचं—गोत्यांत आणण्याचं वगैरे ! तें एकदां साधलं—म्हणजे त्याचं किंवा आपलं दिवाळं निघेपर्यंत धोका कसलाच नसतो ! आणि फिल्मकंपनी चालविण्याच्या दृष्टीनें म्हणशील—तर नाहीं म्हटलं तर त्यांत पुष्कळच आहे आणि आहे म्हटलं तर कांहींच नाहीं ! मूळ त्यांत काम असतं डायरेक्टराचं ! नट फक्त जागा भरून काढण्याकरितां ! आणि डायरेक्टराचं काम काय तर क्लोज अप—फेड आऊट—फेडइन् मिडशॉट—लाँगशॉट हे शब्द आणि त्याचा अर्थ वापरणं येवढंच ! आणि त्याचं शास्त्र असं आहे कीं मिडशॉट घेत असतांना लाँगशॉट कधीं घ्यावयचा नाहीं ! 'फेडआउट' करीत असतांना 'फेडइन' कधीं करायचं नाहीं—म्हणजे काय ? लांबून फोटो घ्यायचा असला म्हणजे जवळून कधीं घ्यायचा नाहीं आणि जवळून घ्यायचा असला म्हणजे लांबून घ्यायचा नाहीं आणि मूळ मुद्दा म्हणजे अगोदर कांहींच करायचं नाहीं !

सदाफुली:—अस्सं, मग अगोदर काय करायचं ?

वैकुंठः—अगोदर चोरांचं संमेलन भरवायचं ! म्हणजे डायरेक्टर लेखक यांचं ! ह्या दोघांनीं मिळून निरनिराळ्या पाहिलेल्या चार इंग्रजी चित्रपटांची गल्लत करायची—त्याच्यावर एकादं मराठी

घेडगुजरी कथानक बसवायचं–आणि मग नट भरतीला घालून लागायचं–फिल्म घ्यायची–लांडगेतोड करायला? आणि सबंध फिल्म घेऊन झाली की चार तज्ज्ञ बोलवायचे आणि मग ठरवायचें कीं हा क्लोजअप, हा लाँग शॉट, हा फेड आउट, हा फेड इन्–काय समजलं?

सदाफुलीः—सगळं समजलं! अगोदर ठरवलं नाहीं तरी चुकून कां होईना हे सर्व प्रकार होतात ना फिल्म घेतांना?

वैकुंठः—तर तर–बोलून चालून सिनेमा म्हणजे हालचाल! तिथं स्थिर असं कांहींच नाहीं! सगळी चलबिचल! म्हणजे आकार बदलतो–आकार बदलला कीं रूप बदलतं–आणि रूप बदललं कीं नांव निराळं आलंच! आणि मग त्यांचीं नांव ठेवायचीं तीं आपल्या ओळखीचीं ठेवायचीं–कीं जमलं त्यांचं सोयर सुतक!

सदाफुलीः—गप्पा मारण्याकरितां जगांतले सगळे कलाकौशल्याचे धंदे किती सोपे असतात. ज्यांच्या जवळ अकलेचें भांडवल बिलकूल नाहीं असे लोक सुद्धां भांडवलाच्या अभावीं आपल्या अंगांत असणारें कलाकौशल्य सफाई ठार बुडतें आहे अशी एकसारखी हांकाटी करीत असतात!

वैकुंठः—आणि शेवटीं तें कलाकौशल्य अचानक कुठे बाहेर उपटतं माहीत आहे का? संपूर्ण-स्वदेशी-स्वतंत्र-धंद्यांत! ते धंदे कोणचे तर कोळशाच दंतमंजन, हगवणीचा काळ, मुळव्याधीवर वस्ताद व डोळ्यांचें नेत्रांजन! याच्या पुढें औद्योगिक प्रगति नाहीं अजून!

सदाफुलीः—अगदींच कांहीं त्यांची ही नको करायला! पुनर्जन्म झालेल्या भारताच्या या बाललीला आहेत.

वैकुंठ—बरं पण तें जाऊं दे. (बिभीषण आणि सदानंद प्रवेश करतात) ओहो, या–या, आईयेजनाब–आईयेजनाब–(दोघेही बसतात)

सदानंद—काय वहिनी कसं काय ठीक आहे?

बिभीण;—आतां वहिनी अगदीं खुशींत असतील ! कारण नवऱ्यानं स्वतंत्र धंदा सुरू केला आतां–आतां कांहीं वहिनींना तक्रार करायला जागा नाहीं !

सदाफुली:—आणि आतां घरांत तरी राह्यला जागा मिळेल का नाहीं याचा संशयच आहे !

सदानंद—कां हो !

सदाफुली:—म्हणजे असें—

वैकुंठ:—ए बुवा, माफ करा हं ! झालं येवढं संभाषण तूर्त पुरे ! कारण माझ्या बायकोला विनय कसा तो अजिबात माहीत नाहीं ! केव्हां पटकन काय बोलेल–कांहीं नेम नाहीं सांगतां येणार ! तेव्हां आपल्याला कांहीं अब्रू असेल आणि ती संभाळायचा आपला विचार असेल तर संभाषण-समारंभ आखडता घ्या ! नाहीं तर असं करा–चला बाहेरच जाऊं आपण आतां—

बिभीषण:—म्हणजे ? चहा चुकवावयाचा हा आडमार्ग का राजमार्ग ?

सदानंद:—आणि चहा घेण्याकरितां कितीहि बेअब्रू झाली तरी पत्करू. पण चहा घेतल्याशिवाय आपण नाहीं हलणार येथून !

वैकुंठ:—(सदाफुलीस) बरं चहा कर पाहू एक तीन कप—

बिभीषण:—वहिनी, अहो वहिनी—

सदानंद:—थांब मी सांगतों—वहिनी, वहिनी, आतां तुम्हीं फार प्रसिद्ध होणार. आतां मासिकांतून तुमचे फोटो काय येतील—

सदाफुली:—ते काय म्हणून ?

बिभीषण:—अजून अवकाश आहे पण वैकुंठराव धंद्यात एकदम क्रांति करून दाखविणार आहेत ! स्वत:च्या फिल्म कंमनींत ते तुम्हाला काम करायला लावणार आहेत–मग नाहीं का मासिकांतून तुमचे फोटो यायचे. बाकी वहिनीसुद्धां असं मारू काम करतील म्हणा.

सदाफुलीः--कुठें-कुठें काम करायचं म्हणालांत ?

सदानंदः—सिनेमांत—

सदाफुलीः—तोंडाला रंग लावून ?

सदानंदः—होऽ !

सदाफुलीः—आणि मी ? आग लागली मेल्यांनो तुमच्या तोंडाला ! चला, चालते व्हा माझ्या घरांतून ! चहा नाहीं आणि कांहीं नाहीं ! एकेकाच्या पाठींत केरसुण्या बसतील आतां—

वैकुंठः—अगदींच काय ताळ सोडून बोलते आहेस ! अग आपल्या इथें आलेले पाहुणे ना ते ?

सदाफुलीः—मग मला त्यांच्याशीं काय करायचं आहे ? आणि ते काय म्हणताहेत ?

वैकुंठः—येवढं का समजत नाहीं तुला ? अग ती नुसती थट्टा !

सदाफुलीः—हं ते करतील नुसती थट्टा ! आणि तुम्ही लावा मला नट्टापट्टा करून नाचायला ! कांहीं आहे का आपल्याला ?

आनंदः—काय ?

सदाफुलीः—तोच दोन अक्षरी शब्द–'लाज' म्हणतात त्याला !

वैकुंठः—अन् तुला तरी आहे का ?

सदाफुलीः—मला असली नसली तरी तुम्हाला काय करायचं आहे त्याच्याशीं ? हं–चला चालते व्हा पाहुणे तुम्ही—

वैकुंठः—शुः शु. पुरे पुरे ! झाले येवढे शहाणपणाचे पाढेपरवाचे पुरे झाले ! मुकाट्यानें तीन कप चहा करून आण. नाहीं तर—

सदाफुलीः—नाहीं तर काय घराबाहेर व्हावं लागेल येवढंच ना ?

वैकुंठः—हो हो, नाहीं तर घराबाहेर व्हावं लागेल !

सदाफुलीः—ही पहा निघालें मी घराबाहेर ! आपण बसून रहा घरांत चहा पीत. आणि तुमच्या सिनेमा कंपनीचं दिवाळं निघालं कीं काढा याच घरांत हॉटेल नाहींतर खाणावळी ! तुमच्या या निघ-

णाऱ्या कंपनीचं ' वाटोळं झालं ' असं या कानांनीं ऐकल्याशिवाय माझं अडलं आहे थेटर पुन्हा परत या घरीं यायला (निघून जाते.)

बिभीषण:—क्रायरे वैकुंठा ?

वैकुंठ:—असा तिखट स्वभाव आहे बघा हिचा ! आतां गेली ना निघून. आतां परत आल्याशिवाय कांहीं यायची नाहीं ती या घरांत ! बरं चला. झालं तेंही एका अर्थानें बरंच झालं ! धंद्याकडे आतां अख्खे चोवीस तास लक्ष द्यायला सांपडेल !

सदानंद:—बाकी—तुझी बायको निघून जाण्याची ही ' स्टंट ' एकाद्या पिक्चरला चांगली आहे नाहीं ?

बिभीषण:—स्क्रीनला नाहीं चांगली. स्टेजला फार चांगली आहे !

वैकुंठ:—समजा. तूर्त तर हातांनीं चहा करून प्यायची पाळी आली ना ? पण कायरे ॲक्टर्सचीं पत्रं—लेखकांच्या गोष्टी आल्या आहेत का कांहीं ?

बिभीषण:—गोष्टी एकंदर आठशें ते हजाराच्या सुमारास आल्या आहेत ! नटांचीं पत्रें आलीं आहेत चोवीस पंचवीस व दोन तीन नट आपणाला नोकरीला ठेवल्यास कंपनीला एक सुंदर नटीचा लाभ होईल असं म्हणताहेत !

सदानंद:—आणि बरं का वैकुंठा—त्या तिन्ही नटांच्या पत्रांचा अन्वयार्थ लावून पाहतां ती तीन पत्रांत सामावलेली नटी एकच असून एक धमकीचं पत्र आलं आहे.

वैकुंठ:—कोण ? कुणाला धमकी देणार ?

सदानंद:—त्या नटीचाच संबंध आहे वाटतं त्यांत कांहीं ! बाकी—आयुष्याला आतां खरा मजा आला ! काय सांगूं एकाद्या कवीसारखं व्हायला लागलं आहे मला ! घटकेंत वाटतं पाऊस पडतो आहे—घटकेंत वाटतं विजा चमकत आहेत—तर घटकेंत वाटतं सर्वत्र उन्हाळा माजला आहे—

वैकुंठ—आपण खबरदारी येवढीच घ्यायची, कीं या धंद्यामुळें आपल्या संसाराचा नाहीं उन्हाळा होतां कामा !

सदानंद:—तें तर शक्यच नाहीं ! अरे, इथें कुणाच्या पदरचं काय जाणार आहे ! मेला तर परस्पर सावकार मरेल ! आणि समज आपल्याही अंगावर शेकलंच कांहीं, तर नादारीचा अर्ज देऊन मोकळे होऊं. मित्रा वैकुंठा, जोंपर्यंत सरकारनं दिवाळखोरीला सक्तमजूरीची शिक्षा ठरविली नाहीं, तोंपर्यंत धाडसी कर्तृत्ववानांची चैन आहे ! हें बघ पण तसं नको. गद्यांत सांगितलं तर त्याला चव नाहीं यायची, म्हणून जमल तर पद्यांत सांगतों.

(कांहींतरीच गाऊं लागतो.)

अंक दुसरा

प्रवेश पहिला

[सदानंद गात गात प्रवेश करतो.]

सदानंदः—धंद्याला सुरवात केल्यापासून आम्हां तिघांचाही रुबाब बदललाच म्हणायचा! एकदम वहाणा धोतर टोपीला सोडचिठ्ठी देऊन सूटपॅंट–हॅट शिवाय बाहेर पडत नाहीं हल्लीं! हाताखालच्या लोकांना काबूत ठेवण्याकरितां ब्लडीफूल–सुवर–डॉंकी या शब्दांचे चाबूक पाठ करून ठेवले आहेत! साध्या व्यवहारांतही चेक शिवाय बोलत नांहीं आम्ही! परवा कोपऱ्यावरच्या पानपट्टीवाल्याकडून एक पानपट्टी आणि एक सिगरेट विकत आणली पण पैसा रोख नाहीं मोजला–तिथल्या तिथं अर्धाआण्याचा चेक फाडून दिला त्याला! पण तो सुद्धां पोस्ट डेटेड अस्सा रुबाब आहे! ‘साहेब’ या संबोधनाशिवाय हांक नाहीं मारीत आम्हाला कुणी! इंग्रजी वर्तमान पत्राशिवाय वर्तमानपत्र हातांत धरीत नाहीं हल्लीं! आणि तोंडांत महामंत्र एक–इंग्रज लोक इथून तिथून चांगले–काय त्यांच्या रीतिभाती, काय त्यांच्या अकला, काय त्यांचा कल्पनाविलास–आणि आपल्याकडच्या लोकाविषयीं बोलतांना यू इंडियन्स–काय तुमची पुराणं–काय तुमच्या रीतिभाती काय तुमचा समाज? हा वेद पाठ! ऑल राईट. सिनेमा कंपनीसारखा स्वतंत्र धंदा काढल्यामुळें आम्ही तर सर्व लोकांच्या पुढें आलों–पण आमचे स्नेही मि. वैकुंठराव यांच्या पत्नि मिसेस–सदाफुली यांनीं त्यांच्या हातावर तुरी दिल्यामुळें ते जरा विरहानलानें व्याकुळ झाले आहेत! तेव्हां वहिनींच्या माहेरीं जाऊन त्यांना परत घरीं आणण्या-

करितां या दूताची रवानगी झाली आहे–चला आल्यासारखं ते काम फत्ते करून–मिसेस सदाफुलीसकट–प्रयाण करावें–चला (जातो)

प्रवेश दुसरा

[सदाफुलीचें माहेर. बागेचा सीन. सदाफुली एकटीच विचार करीत फिरते आहे असा प्रवेश]

सदाफुली—या मेल्या सगळ्या पुरुषांनीं आपल्या लाजा, भिडा, मर्यादा सगळ्या भाजून तरी कुठें खाल्या ? काय ग बाई थेरथेर करतात हे पुरुष ! आणि आमच्या घरच्यांची तर सगळ्यांच्या वर कडी ! मला सिनेमांत काम करायला सांगणार होते म्हणे ! अन मेले पुरुष तरी असे लाघवी बनले आहेत; हल्लीं–ओळख व्हायचा अवकाश कीं यांचीं नातीं तयार ! घटकेंत वहिनी म्हणतील, घटकेंत ताई म्हणतील, कुणीकडून तरी लोकांच्या बायकांजवळ लघळपणानें चार शब्द बोलायला मिळावेत येवढा उद्देश ! आणि काय मायाळुपणा दाखवतात पण ! बायका आपल्या भाबडया–त्यांना अजून यांचे पेंच कुठें कळताहेत ? परवां आमच्याकडे त्यांचे एक स्नेही आले होते–कुठें एकदोनदां पूर्वी घरीं येऊन गेले असतील–तर परवा बाई त्यांच्या–अगदीं खुद्द त्यांच्या–देखत मला म्हणतो कसा " वहिनी, तुम्हांला किनई हा किरमिजी रंगाचा पोलका नाहीं शोभत चांगलासा " तें ऐकून आमचे नंदी म्हणतात " हो माझंही तसंच मत आहे–कायरे कोणच्या रंगाचा पोलका हिला शोभून दिसेल ? " त्यांनीं सांगितला गुलाबी ! आणि आमच्या या आचरट स्वारीनीं लगेच दुसऱ्या दिवशीं गुलाबी कापड आणून दिलं मला आणि मला सांगितलं " तो आला असतांना किरमिजी पोलका घालीत जाऊं नकोस, त्याला तो रंग आवडत नाहीं ! " आता यांच्या या करणीला काय म्हणावं ? आणि

वर म्हणतात कसे! "तुम्ही बायका म्हणजे क्षुद्र विचाराच्या, तुमच्या मनांत नाहीं तिथें पाप दिसतं–तो मनुष्य फार सच्छील आहे" मी त्या दिवसापासून बोलणंच सोडून दिलं! आणिं त्यांचे असे हे एकेक थेर जेव्हां रोजरोज वाढूं लागेल तेव्हां मी आपली माहेरीं निघून आलें! (पाहून) अगबाई, हा कोण? तोच मेला साळसूद! आमच्या घरनंच कांहीं निरोप आणलेला दिसतो आहे.

(सदानंद प्रवेश करतो)

सदानंदः—वहिनी बर झालं–घरांत कोणीही नसतांना आपली गांठ पडली ती! अहो मांडला आहेत काय हा अविचार तुम्हीं? वैकुंठरावांचा निरोप आहे आपल्याला निघून येण्याबद्दल! तुम्ही घरीं नसल्यामुळें बिचारा स्वतःचा स्वतःशींच दुःखी होऊन–मुळुमुळु रडतो सुद्धां एकाद्या वेळीं! असं चांगलं नाहीं. बघा बुवा–त्यांतून तुम्हाला–आणि तुमच्या कुळाला शोभून दिसेल असं करा! आम्ही काय आपले नुसते निरोपाचे धनी! येत असलांत तर घेऊन जातों–नसल्या येणार तर हा चाललों.

सदाफुलीः—ठीक आहे जा आपण निघून. माझं मी पाहीन काय तें.

सदानंदः—हां वहिनी, पुरे करा तुमची बडबड. सोईनं शिस्तीनं सांगून पाहिलं तरी तुमच्या डोक्यांत उजेड पडत नाहीं–मग शेवटचा आणीबाणीचा वैकुंठरावाचा निरोप सांगतों आपल्याला. आपण जर परत आला नाहींत–तर वैकुंठराव पुन्हां आपलें तोंड पाह्यला तयार नाहींत! टाकून देतील ते तुम्हांला.

सदाफुली—राहूं द्या! कशाला उगांच तोंडाची वाफ दवडतां? बायकांना टाकून देणारे पुरुष मागच्या पिढींतले! ती धडाडी हल्लींच्या पुरुषांत नाहीं. आतांचे पुरुष बायको आपल्याला टाकील कीं काय याच काळजींत असतात! जा जा बरं तुम्ही आणि सांगा

माझा निरोप त्यांना कीं आपल्या कंपनीची वासलात लागल्या–शिवाय मी तर तिकडे येणार नाहींच पण आपणही आपलं तोंड दाखवायला येऊं नका इकडे! बरं जा आतां. त्रास देऊं नका मला विनाकारण.

सदानंदः—बरं आहे, जातो तर मग! मग काय हाच निरोप सांगायचा ना त्यांना? ठीक आहे! बरं पण विचार करा हो नाहीं तर आपण आपल्या संसाराची विनाकारण वाताहात करून घ्याल! हो काय नेम सांगावा? या वैतागांत मि. वैकुंठराव दुसरंही लग्न कर-ण्याच्या भानगडींत पडतील!

सदाफुलीः—करा करा म्हणावं दुसरं लग्न! पण लक्षांत ठेवा त्यांना हें फार जड जाईल!

सदानंदः—ठीक आहे जातो तर मग. (जातो.)

सदाफुलीः—काय करावं बाई अशा माणसाशीं गांठ पडल्यानंतर? बाकी माझी खात्री आहे कीं, आमच्या इकडे असं धाडस व्हायचं नाहीं! आणि मी जिवंत असतांना कोण मुलगी देणार त्यांना? आत एकादी सुशिक्षित ३० वर्षांची कुमारी जर प्रेमानें त्यांच्या गळयांत पडली तरच काय तें शक्य आहे! पण तेंही जमणं शक्य दिसत नाहीं. कारण सुशिक्षित स्त्रियांना प्रेम करायला लावणारं त्यांच्याजवळ काय आहे? ते का एकादे बॅरिस्टर आहेत, आय्. सी. एस्. आहेत–का डॉक्टर आहेत–का ते ध्येयाचे पतंग उडवून प्रेमाचें रडगाणें गात आहेत! कांहीं नाहीं! ते तसे फार साधे आहेत. त्यांना आपलं फक्त नवराबायकोचें प्रेम माहीत! लग्नाच्या बायकोला घरीं विव्हळत ठेवून प्रेमाचा गुंजारव करायला लागणारा धाडसी बेछूटपणा त्यांच्या जवळ कुठें आहे? बाई बाई–चांगले सुखासमाधानानें आम्ही संसार करीत होतो तो कुठला यांना पुढं यायचा नाद लागला कुणाला ठाऊक! असो.

पद.

कळे ना काय हा चाले जगीं हा एवढा चाळा ॥ धृ० ॥
कुठेही पाहतां सारे दिसे कीं पूर्ण चांचल्य ;
जगीं या सर्व चांचल्य !
विचारा ताळ ना कसला । जगी या सर्व चांचल्य ।
दिसे की पूर्ण चांचल्य ॥ १ ॥

नशिबीं असेल तें भोगलं पाहिजे आतां— (जाते.)

प्रवेश तिसरा

(स्थळ—रस्ता. एकीकडून विठी व एकीकडून कवि चातक प्रवेश करतात)

विठी:—येवा—माझं काम झाला बघा ! त्ये नव्या कंपणीचे मॅनिजर आले व्हते माझ्याकडे—त्यांनीं आज बोलावलं हाय मला शेनिमा-कंपनींत–येवा लई उपकार झाले गरिबावर !

चातक:—पण विठे, आतां मला मात्र विसरूं नकोस हं ! कारण आजकाल नटींना जी किंमत आहे ती कवींना नाहीं ! सर्व कला या सध्यां बायकांच्या मर्जीवर अवलंबून आहेत ! आपण आतां कंपनीच्या राणीसरकार होणार ! स्वर्ग—नरक आहेत का नाहींत परमेश्वराला माहीत—पण तूं कांहीं तरी पुण्यवान् आहेस. आता बघ ४।६ महिन्यांत या विठी माळणीची सिनेमा चंद्रिका होणार ! कंपनीचे जसे जसे चित्रपट निघूं लागतील तसतशी तूं सीता—सावित्री—द्रौपदी—तारामती होऊन सर्वमान्य होणारा ! विठाबाई माउली ग । माय माझे विठाबाई माउली ॥ ! पण विठे, हा कवि चातक तुला सांगतो आहे ती एक गोष्ट लक्षांत ठेव ! कुठें भाळू नकोस ! पदव्या पदकांना लालचावू नकोस—म्हणजे साध्वीचं सोंग घेतां घेतां—तूंही—

विठी:—खरंच बघा धेवा—धेवाच्या नांवात माझं मन अशी लई रंगतं! पंढरीची वारी चालली कीं वाटतं आपण बी पताका घेऊन त्यांत सामील व्हावं! आन् लागाव धेवाच्या नांवांनीं नाचायला!

चातक:—विठे, हाच साधेभोळेपणा टिकव! नांवाला भाळूं नकोस वर्तमानपत्रकाराला मुलाखती देऊं नकोस—

विठी:—धेवा मुलाखत म्हणजे हो काय?

चातक:—तोंडपुजेपणा! तुझ्याकडे यायचं आणि तुला विचारायचं,—'विठे सिनेमासंबधानें तुझं मत काय आहे?'

विठी:—अन् मला काय कळणार त्यांत?

चातक:—हं असंच आहे! मुलाखतींत ज्याच्याबद्दल आपल्याला काडीचीही माहिती नाहीं त्याचीच सगळी माहिती सांगावयाची असते! अन् मग साधे प्रश्न विचारायचे "आपल्याला भाजी काय आवडते—पातळं कसलीं आवडतात—दागदागिन्यांची आपल्याला आवड आहे का नाहीं! आणि याचीं उत्तरं आपण फार साळसूदपणानं द्यायचीं! कीं लोकांना वाटावं कुठली तपस्विनी अवतरली आहे या भूलोकावर! बरं तें सगळं जाऊं दे—मी परस्पर प्रयत्न करून पाहतोंच—पण न जमलं तर माझी गोष्ट घ्यायला लाव हं तेवढी कंपनींत! आणि समज तुझंही त्यांनीं नाहीं ऐकलं तर साफ सांग—"मी काम करणार नाहीं" ताडकन् मालकांचे डोळे पांढरे होतील आणि मग विठे, माझी गोष्ट पटकन् खपेल!

विठी:—तुम्ही येवढं सांगतां तर तुमच्या पायीं काय वाटेल तें करीन बघा! बर धेवा, जाऊं आतां मी? लई वेळ झाला बघा—येतें हं! (जाते.)

चातक:—अहाहा—पहिल्यांदा कलेच्या नादानं जे जीव प्रामाणिकपणानं कलेंत—शिरतात ते इतके निरुपद्रवी आणि सोज्ज्वल असतात बरं! पण मग परिस्थितीनें कंगाल—बुद्धीनें भडक—व कमालीचे स्वार्थी

लोक—यांच्यांतून विष निर्माण करतात ! आणि तेंच विष—कला ध्येय—क्रांति—नवी नवाई—या शब्दाचं ढोल वाजवून समाजाच्या गळीं उतरवतात ! आणि त्याला म्हणायचं स्वतंत्र विचार ! नवीन शोध—अजब तमाशा ! ! ! कुठेंही पहा—टग्गेगिरी आणि वशिलेबाजी ! मी तर प्रांजलपणानं केव्हांही कबूल करायला तयार आहें की मला कशांतच कांहीं समजत नाहीं म्हणून ! पण मग मी या उलाढालींत कां पडलो असं कुणी विचारील तर त्याचं खरं उत्तर असं आहे कीं—माझ्यापेक्षांही इरसाल मूर्ख आज कलावंत म्हणून गणले जात आहेत ! मोटारींतून नाचताहेत बागडताहेत ! आणि मी असा कां ? माझ्या अंगांत फक्त मूर्खपणाच्या जोडीला इरसाल पाजीपणा नाहीं म्हणून ! ऑल राईट. मला कुठेंही जरी चान्स मिळाला नाहीं—तरी आय् ॲम् एंजॉईंग माय लाईफ ! —माझं आयुष्य मजेचं चाललं आहे ! कारण काय ? माझ्या अंगांत सोदेगिरी नाहीं ! (जातो.)

प्रवेश ४ था.

[स्थळ—अभिनव फिल्म कंपनीचें ऑफिस. खोट्या लढाईचा देखावा. एकदोन मिनिटें लढाई चालल्यानंतर.]

नट १ ला:—वंदेमातरम् ! बस्स्. म्हटलं कंपनी सोडून आज सहा महिने झाले ते तरवारीचे हात तरी ध्यानांत आहेत का नाहींत पहावं. हो, आपला पोटापाण्याचा धंदा तो ! विसरला म्हणजे पंचाईत यायची !

नट २ रा:—अरे, पण मालकांचा पत्ता नाहीं अजून ? पगाराचे आंकडे विचारून गेल्याला अर्धा तास झाला. का आपल्याला इथें बसवून झाले फरारी ? हो, नाहींतर जागेवाला भाडं आपल्याजवळच मागायचा !

नट ३ राः—अरे, ते कांहीं विचारूं नकोस—नवीन कंपनी निघते आहे, चला म्हणून एजंट भरती करतो—तोंच बातमी येते कंपनी भांडवलाच्या अभावीं बुडते आहे म्हणून—आपणही धास्तीनें दुसऱ्या कंपनींत पळ काढावा—तों तिथंही तेंच! असा मी बारा कंपन्यांत फिरलों गेल्या सहा महिन्यांत; पण अजून एक कंपनी निघाली नाहीं. नुसत्या जाहिराती आणि पाटया! कुठें तालमीला सुरवात तर कुठं पडद्याला सुरवात कीं अडचणींचा प्लेग दत्त म्हणून हजर! बरं सगळ्या कंपन्या हल्लीं शिवाजीच्या मागं लागल्या आहेत. अन् मी शिवाजीच्या नकला पाठ करून करून तर कंटाळलों! शेवटच्या कंपनींत शिवाजीचा मेकअप् करून आतां फोटोग्राफीला सुरवात होणार तोंच कंपनी मोडली! ज्या धडाडींत खरा शिवाजी आग्र्याहून पळाला त्याच धडाडींत ह्या नाटकी शिवाजीनेंहि बुडत्या कंपनीच्या जिरेटोपासकट पळ काढला! पण मग लक्षांत आलें कीं जिरेटोप बुडत्या कंपनीचा मी मिळवला पण माझी कोटटोपी कंपनींतच राहिली—तेव्हां ह्याच मेकअपनें हिंडतों आहे हल्लीं गांवांतून!

नट ४ थाः—माझी गोष्टही तुझ्यासारखीच! मी एका कंपनींत नोकरीला राहिलों. पहिला चित्रपट बाहेर यायच्या अगोदर कंपनीचे आलटून पालटून बारा मालक झाले. त्यामुळें मालकाचा चेहरा लक्षांत ठेवतां ठेवतां पंचाईत झाली! आज ज्याला मालक समजावा, तोच उद्यां त्याच कंपनींत कारकून!

नट ५ वाः—पण अखेर चित्रपट बाहेर पडला कीं नाहीं?

नट ४ थाः—चित्रपट तयार झाला होता, पण तो आयत्या वेळीं सावकारानें जप्त करून नेला! आणि चित्रपट बाहेर पडायच्या दिवशीं मालकासकट आम्हीं सगळेच बाहेर पडलों! (सदानंद, वैकुंठ बिभीषण प्रवेश करतात.) सर्व नट उठून उभे राहतात. वैकुंठराव सगळ्यांना बसण्याची खूण करतो.

बिभीषणः—काय वैकुंठराव, का, ठरवलंत या सगळ्या लोकांचं ?

वैकुंठः—त्यांना त्यांचे पगाराचे आकडे विचारून घेतले आहेत. पगाराच्या आकडयाची सुरवात १। रुपयापासून असून शेवटचा आंकडा तेवीस रुपयांचा आहे !

१ ला नटः—नाहीं हं साहेब, मला पंचवीस रुपये पगार द्यावा लागेल. त्याखालीं मला परवडणार नाहीं ! एका सुप्रसिद्ध नाटक कंपनींत–म्हणजे हो (खाकरत) गंधर्व नाटक मंडळींत मी १॥ वर्ष काम केलं असून तीन फिल्म कंपन्यांत कामं केलीं आहेत. म्हणून–पंचवीस, पंचवीस रुपये पगार पाहिजे मला.

सदानंदः—आपल्या या म्हणण्याचा अवश्य विचार करूं ! पण झालं आहे काय, माहीत आहे कां ? कॉलेजांतली पोरं सिनेमाच्या धंद्याचं शिक्षण घेण्याच्या उच्च हेतूनें इथें येतात–फुकट काम करूं म्हणतात–पण त्यांच्या होतात नंतर तीन तऱ्हा–एक त्यांचं मूळ कॉलेजातलं शिक्षण सुटतं–मग घरनं हकालपट्टी होते–मिळून बेरीज पूज्य ! कांहीं कांहीं सिनेमाची कला हस्तगत करण्याऐवजीं–कंपनींतील नटीच हस्तगत करून पसार होतात ! मिळून बेरीज पूज्य ! आणि तिसरा वर्ग सिनेमा कंपनीची पायरी चढतांनाच आपण स्वतंत्र कंपनीचे मालक कसे बनूं या उच्च विचाराच्या वेडांत–सिनेमाचं आणि सगळेंच ज्ञान रहातें बाजूला आणि मग शेवटीं कुठेंतरी एकाद्या नाटक कंपनींत थोबाडाला रंग फाशीत बसतात ! एवंच काय, कॉलेजांतलीं पोरं आम्हाला नको आहेत ! तुम्ही काय गंधर्व मंडळींत काम केलं आहेत म्हणतां ? कोणचं बुवा ?

नट १ लाः—(खांकरत व शर्टचें कॉलरबटन खोलीत) मृच्छकटिक या सुविख्यात नाटकांतील चारुदत्ताला फांशीकडे नेणाऱ्या मांगाचं !

बिभीषण:—आणि फिल्म कंपनींत कोणच्या कोणच्या ?

नट १ ला:—फिल्म कंपनींत मी डार्करूमकडे नोकरीला होतों !

बिभीषण:—मग, यांना पंचवीस रुपये पगार जरूर द्यायला पाहिजे ! पण कायरे वैकुंठ, कांहीं वंद्य अपवाद सोडले तर आपल्या देशी फिल्मस् कांहीं नांव घेण्यासारख्या निघत नाहींत याचं कायरे कारण असावं ?

सदानंद:—याचं कारण देशी फिल्मस् आपल्या लोकांना समजतच नाहींत अजून ! अरे, आम्ही अजून खऱ्या फिल्म्स घ्यायला लागलों आहोंत कुठें ? इंग्रजींत ज्याला पॅरेडी सटायर म्हणतात—किंवा मराठींत ज्याला विडंबन म्हणतात—तो प्रकार आहे देशी फिल्म्स म्हणजे ! आमच्या कंपन्या फक्त विलायती फिल्म्सवर सटायर करण्याकरितां फिल्म्स काढीत आहेत ! अरे, असं नसतं तर विलायतेंत माणसं पिकतात आणि हिंदुस्थानांत काय लांबकाने पिकतात वाटतं ! काय ?

बिभीषण:—खरं आहे गुरुजी !

वैकुंठ:—बर मग यु ऑल, तुम्ही म्हणालांत ते ते पगार मान्य आहेत आमच्या कंपनीला. आतां याच बैठकींत—नायक व्हिलन—खलपुरुष यांच्या भूमिका कुणीं करायच्या तेवढं ठरवून टाकूं.

१ नट:—हो आणखी एक सांगायचं राहिलं ' मी नायकाशिवाय दुसरं कोणचंही काम करणार नाहीं !

२ रा:—मीसुद्धां हीरोशिवाय दुसरं कोणचंही काम करणार नाहीं !

३ रा:—मलासुद्धां हिरॉइनच्या नवऱ्याचंच काम मिळालं पाहिजे !

४ था:—माझंही तसेंच ! काय ?

५ वा:—मी काय या सर्वांपेक्षां लायकीनें कमी आहें म्हणून दुसरं कांहीं म्हणेन ? होय म्हणा—नाहीं तर हा पहा चाललों !

वैकुंठ:—मोठं कोडं टाकलंत बुवा तुम्ही सगळयांनीं आमच्या-पुढें ! हें पहा, तुम्ही आळीपाळीनें 'हीरो' व्हा ! मग तर हरकत नाहीं ?

सगळे:—आम्हांला आळीपाळीनें हीरोचीं कामं नको आहेत ! वारसदारी पाहिजे ! वंशपरंपरा पाहिजे ! अखंडित पाहिजे !

बिभीषण:—(वैकुंठास एकीकडे) आतां या सगळया नंदी-बैलांना शुद्धीवर आणण्याकरितां वेसण अडकवतों हं यांच्या नाकांत हें पहा, कंपनीनं याला एक तोड काढिली आहे—एरवीं जमणं कांहीं शक्य दिसत नाहीं ! तुमच्या या हमरीतुमरीच्या भाषेवरून—लायकी नालायकीचा प्रश्नच उरत नाहीं तुमच्यांत ! तेव्हां आमच्या कंपनींत ज्याला हीरोचं काम करायचं असेल त्याला आजिबात पगार मिळ-णार नाहीं !

सगळे:—आम्हांला अजिबात पगार नको !

बिभीषण:—येवढंच नव्हे तर हीरोचं काम करणाऱ्या माणसानं कंपनीला दरमहा २५ रुपये दिले पाहिजेत !

१ ला:—आपण देतों.

२ रा:—आपण त्याच्या दुप्पट पन्नास देतों.

३ रा:—आपले पाऊणशें.

४ था:—माझे ऐशीं

५ वा:—आपली ओव्हर बाउंडरी एकशें एक रुपिया !

पांचवा सोडून चौघे:—हं बाबा, कमाल केलीस—अशा टोणग्यां-पुढें कलेनं काय जीव द्यायचा ? हो बाबा तूंच एकटा नायक !

बिभीषण:—आतां कंपनीचा शिरस्ता बदलला ! आतां या कंपनींत हीरोनं १०१, व्हिलननें ८५, कॉमिक नटानें ६०, सेकंड हीरो ५०, सेकंड व्हिलन ४०, या अनुक्रमानें पैसे कंपनीला दिले

पाहिजेत आणि आमच्या कंपनींत पगार फक्त गडयांनाच मिळेल ! मग कसं काय ?

बहुतेक सगळेः—जें काय आपण ठरवाल तें ! पगार नाहीं तर नाहीं, पण दुपारीं विसाव्याला ठिकाण आणि दिसायला धंदा तर हवाना ? करतां काय, नाहीं तर पोलिस उडाणटप्पूचा खटला भरायचा पटकन् !

नट १ लाः—बरं, तें सगळं झालं. पण पाहिला चित्रपट कोणचा आपला ? ' धुडगूस ' म्हणतां नाहीं कां ?

वैकुंठः—काहो, अहो का ? नसती चवकशी कशाला करतां ? गांवांत दहा फिल्मकंपन्या आहेत, इकडची बातमी तिकडे कळूं नये म्हणून ही शक्कल आहे ! कंपनीचा खरा चित्रपट अगदींच निराळा असून त्याचं खरं नांव चित्रपट सिनेमांत लागल्यानंतर दीड महि-न्यांनीं आम्ही प्रसिद्ध करणार आहोंत ! नांवावरून ऐतिहासिक, पौराणिक, सामाजिक हें कळूं नये म्हणून पुरुष पात्रांचीं नांवें अआ कका खखा अशीं ठेविलीं असून स्त्रीपात्रांना एबीसीचा आश्रय दिला आहे ! आणि संदर्भानें सुद्धां कथानक फुटूं नये म्हणून एकाही नटाला त्याचें काम समजावून देण्यांत येणार नाहीं ! आम्ही हाव-भाव करून दाखवूं तसे तुम्ही कॅमेऱ्यासमोर केले पाहिजेत ! नट म्हणजे नुसते ब्लॉटिंग पेपर ! आम्ही चेहेऱ्यावर जशी अभिनयाची शाई दाखवूं तशी तुमच्या चेहेऱ्यावर टिपून निघाली पाहिजे ! काय समजलेत ? यू कमॉन–(एक नट पुढें येतो) हं म्हण चांडाळणी—

नट ३ राः—चांडाळणी !

वैकुंठः—राइट् यू आर. अगदीं हिंदुस्थानचा जॅकी कूगन आहेस बुवा तूं !

२ राः—आणखी एक सांगायचं राहिलं (ह्या टोकापासून त्या टोकापर्यंत उड्या मारीत जातो.)

सदानंदः—काय हो, ही कसली शर्यत ?

२ राः—साहेब, तुम्हीच सांगा हें काय आहे ? तर म्हणेन खरे तज्ज्ञ !

आनंदः—हात्तिच्या, त्यांत काय सांगायचं आहे—हा इंडियन डग्लस फेअर बँक्स आहे !

२ राः—चालवणार बुवा तुम्ही कंपनी !

४ थाः—(खिशांतील मोठा चष्मा डोळयाला लावून) हॅरोल्ड लॉईड !

५ वाः—आपली सर्वांच्यावर कडी—नो कॉंपीटिशन—काय ?

वैकुंठः—काय हो आपण इंडियन कोण आहांत ?

५ वाः—(कुत्र्यासारखा ४ पायांवर चालून) रिन् टिन् टिन् ! रिन् टिन् टिन् ! !

वैकुंठः—अरे वा, एकूण सगळया प्रख्यात इंग्लिश नटांचे सांगाडे आपल्या कंपनीला पहिल्या प्रथमच लाभले कीं ! गुड लक् ! मग आमच्या सुमुहूर्तावर कांहीं अभिनयही आपण बसवून टाकूं !

१ लाः—पण—पण काय हो—बर, पण कांहीं नाहीं ! चालूं द्या आपल्याच मनाप्रमाणें.

वैकुंठः—आणि बरं कां बिभीषणपंत मीं कांहीं नवीन युक्त्या शोधून काढल्या आहेत ॲक्टिंगच्या बाबत ! त्या युक्त्या जर अमलांत आणल्या तर अभिनयाच्या बाबतींत आपली कंपनी नंबर एकची ठरेल !

सदानंद—तसा आहेसच तूं डोक्याचा म्हणा, काय आहेत बुवा या नवीन युक्त्या ?

वैकुंठ—ओळीनं सांगतों. पहिल्या प्रथम हीरो, बहुतेक कंपन्यांतून हिरोईनचा नवरा येवढ्याच नात्यावर ‘ हीरो ’ची पदवी मिळवितां

येते; पण 'हीरो' हे नांव सार्थ करण्याकरितां व हुबेहुब हीरोलाईक उंडारलेल्या ॲक्शन्स वठविण्याकरितां मी काय करणार आहें ?

सदानंदः—तर्क चालत नाहीं बुवा !

वैकुंठ—अरे, नाहींच चालायचा, कारण डोकं ओरिजनल आहे ! हीरोच काम करणाऱ्या माणसाला काम करायला सुरवात करण्यापूर्वी बरोबर एक तास चाळीस मिनिटें सडकून भांग पाजायची ! आणि त्या निशेनें तो सैतान एकदां तर्र झाला कीं ऐशा झोंकदार ॲक्शन्स् करील म्हणतोस कीं बस्स्! तो स्क्रीनवर–सिनेमाच्या पडद्यावर दृश्यमान झाला रे झाला कीं एकदम काड् काड् टाळ्या पडतील नुसत्या ! काय, कशी आहे कल्पना ?

सदानंदः—आतां काय सांगूं ? वैकुंठ–सगळ्या पदव्या आल्यागेल्यांनीं उष्टावून टाकल्यामुळें–राजा, तुझ्या ओरिजनल शहाणपणाला द्यायला पदवी शिल्लक नाहीं रे या मराठींत ! जाऊं दे, मी आपलं तुला माणूसच म्हणतों. तेव्हां माणसा, तूंच सांग विनोदी पार्ट्यांकरितां काय पेय शोधून काढलं आहेस ?

वैकुंठः—त्याला पेय नाहीं. दुसरी युक्ति आहे त्याला ! त्यांच्याकरितां काय करायचं ?

बिभीषणः—अरे आम्ही काय सांगणार, तूंच सांगना बाबा ! आमची अक्कल अगदीं गहाण पडली आहे या बाबतींत !

वैकुंठः—काय मिस्टर सदानंद–नाऊ युवर ट्रायल–काय सांगणार आहें मी आतां ?

सदानंदः—ऐकण्याकरितां कान टवकारून ठेवले आहेत ! आतां फक्त तूं सांगायचं आणि आम्ही हंसायच येवढंच बाकी उरलं आहे !

वैकुंठः—यू ऑल जंटलमेन, तुम्हीं आपलीं डोकीं खाजवा विनोदी पार्ट्यांनीं काय करायचं ?

नट ३ रा:—हास्याच्या मी सांगतों ! विनोदी पार्ट्यांनीं धावतांना पाय घसरून मधेच पडायचं ! आणि चक्रमसारखे अभिनय वठण्या-करितां–अभिनय अजिबात करायचा नाहीं. फक्त आपला मूळांतला चेहरा कायम ठेवायचा ! काय टाळी ?

वैकुंठ:—थोडंसें बरोबर आहे. पण हा टांकसाळीचा छापील विनोद झाला ! मी आपल्या कंपनीकरितां स्वतंत्र चार्ली चॅपलीन निर्माण करणार आहें !

सदानंद:—करशील बुवा ! पण कायरे, युक्ति काय योजणार ?

वैकुंठ:—उत्कंठा वाढली तुमची पूर्ण ? आतां हंसणार अगदीं मी बोलल्याबरोबर ?

बिभीषण:—ए बुवा, पुरे कर आता, तूं सांगायच्या आधीं पोटभर हंसून दाखवूं कां ?

वैकुंठ:—वेट ए मिनिट् ! विनोदी पार्टी जातिवंत तयार करण्या-करितां उंदीर आणि झुरळं—

बिभीषण:—काय उंदीर आणि झुरळं ? काय खायला घालणार कीं काय विनोदी पार्ट्याला ?

वैकुंठ:—नाहीं ! उंदीर आणि झुरळं त्याला खायला मिळणार नाहींत तर विनोदी पार्टी जातिवंत तयार करण्याकरितां आणि त्याच्या आडव्या तिडव्या उड्या साहजिक येण्याकरितां यू नंबर थ्री कमॉन !

नट ३ रा:—उंदीर झुरळं आणि मी ! आपण नाहीं विनोदी पार्ट्याचं काम करणार !

वैकुंठ:— अहो असं काय करतां ? सिनेमा कंपनींतल्या माण-सानं म्हणजे प्रत्येक संकटाशीं झुंजायला तयार असलं पाहिजे ! आणि तुम्ही नुसते उंदीर आणि झुरळ म्हटल्याबरोबर घाबरतां ? हे पहा माझे खिसे. उंदीर आणि झुरळं कांहीं मी खिशांत भरून आणलेलीं नाहींत ! कमॉन्—

नट ३ राः—बरं बुवा ! काय करायचं ?

वैकुंठः—आतां कांहीं करायचं नाहीं. नुसते या टोकापासून त्या टोकापर्यंत सरळ चालत जा. मी आतां नुसती माझी कल्पना सांगणार आहें.

नट ३ राः—बर पण चालत कसा जाऊं ? हीरोसारखा, का विनोदी पार्ट्यासारखा ?

वैकुंठः—सध्यां सरळ आपले माणसासारखे चालत जा–(नंबर ३ चा नट ह्या टोकापासून त्या टोकापर्यंत चालत जातो.)

वैकुंठः—ऐकलंत का बिभीषणपंत व सदानंदराव. हा आतां सरळ चालला आहे ना ? आतां त्याच्या पायांत उंदीर आणि झुरळं सोडायचीं ! कीं हा अडखळेल–गांगरेल आणि झुरळं पायाखालीं चुरडूं नयेत व उंदीर पायाला चावूं नयेत या सद्धेतूनें प्रेरित होऊन हा असा कांहीं मजेंत चालूं लागेल–अहो फेंगाडल्यासारखा–अहो हुबेहुब चार्ली चॅपलीन !

सदानंदः—याला म्हणतात (नुसतीच मान हालवतो)

बिभीषणः—(सदानंदाच्या हातावर टाळी मारून) खरं आहे बुवा !

नट १ लाः—वैकुंठ, माफ करा हं. सगळ्या कंपन्या पालथ्या घातल्या पण असला ओरिजनल प्रकार नाहीं कुठें पाहुला मिळाला ! वैकुंठराव, या कल्पनेचं पेटंट घ्या बुवा तुम्ही !

वैकुंठः—अहो, ह्या कल्पनेचं पेटंट कसं घेतां येईल ? उंदीर आणि झुरळांचं पेटंट कसं घेतां येणार ?

नट २ राः—खरंच वैकुंठ, आणि व्हिलनचं काय करणार तुम्ही ?

वैकुंठ—सांगतों–सांगतों–

नट २ राः—मला एक कल्पना आली आहे.

वैकुंठः—हं सांगून टाका.

नट २ रा:—मला वाटतं व्हिलनचं काम करणाऱ्या माणसाला तुम्ही इतके छळणार-वेळेस मारपीट सुद्धां; कीं तुमच्यावर सूड घ्यायचं त्यांनीं ठरवलं पाहिजे! मग काय नुसतं तुम्ही समोर यायचा अवकाश [एकदम भुवया चढवून-मिशीला पीळ घालून-एक हात खबाबांत वर करून मूठ मिठवून हात वर करतो आणि दुसऱ्या हातानं एक हात दुसऱ्या हातावर आपटीत] अरे चोरा, आतां मी पाहतोंच माझ्या तावडींतून कसा सुटतोस तें! आणि लगेच फक्त मानेला अर्धांगवायूप्रमाणें (चेहरा कायम ठेवून नुकतीच मान हालवतो) मला वाटतं या हलणाऱ्या मानेवर एकादं घडयाळसुद्धां रेग्युलर वेळ दाखवील नाहीं ?

वैकुंठ:—आहे, डोकं आहे! होईल तयार. पण माझी कल्पना अगदीं निराळी आहे! आतां सांगितली असती पण आपण घाबरून जाल—

नट ४ था:—असं आहे का? मग व्हिलनचं काम मीच करणार आणि आपल्या नवीन कल्पनेप्रमाणें करणार! सांगा-सांगा आपली धडाडीची कल्पना सांगा-सांगा-सांगा—

वैकुंठ:—पण आपलं हार्ट वुईक नाहींना-नाहीं तर हृदयक्रिया बंद पडून मृत्यु यायचा पटकन्!

नट ४ था:—अहो उंदीर झुरळांना घाबरलों नाहीं तो आपल्या कल्पनेला घाबरतो काय?

वैकुंठ:—असं म्हणतां?

सदानंद:—आहे बुवा, धाडसी माणूस दिसतों आहे. सांगच तूं आपली कल्पना—

वैकुंठ:—व्हिलनचं काम करणाऱ्या माणसाच्या खिशांत आणि खांकेत.

नट ४ था:—काय?

वैकुंठः—विंचू ठेवायचे ! कीं त्यांनीं डंख मारायला सुरुवात करतांच अभिनयच अभिनय !

नट ४ थाः—काय विंचू ?

वैकुंठः—कां घाबरलांत कां ?

नट ४ थाः—हो, हो, विंचू खांकेंत खिशांत घालून काम करून दाखविण्याची माझी तयारी आहे; पण कंपनी माझ्या आयुष्याचा विमा उतरील का ?

वैकुंठः—शक्य नाहीं ! ज्याच्या त्याच्या जिवाचा जो तो जोखीमदार ! अगोदर मेलांत म्हणून तुमच्या कुटुंबाच्या पोटगीची सोय जर कंपनीनें करावयाची—तर समजा आपण चुकून जास्त जगलांत तर कंपनीला वारसदार कराल कां आपल्या इस्टेटीची !

नट ४ थाः—अहो विलायतेंत नटनटींना पगार काय असतो—त्यांच्या सुखसोयी काय असतात—

वैकुंठः—अहो पण ते विलायतेत असतं ! ते जर आम्ही हिंदुस्थानांत चालू केलं तर विलायतेंचं वैशिष्ट्य काय राहिलं ? विलायतेचं तसें वैशिष्ट्य, हिंदुस्थानचं असं वैशिष्ट्य !

सदानंदः—आणि दुसरं असं, विलायतेंत—

बिभीषणः—विलायत आणि अमेरिका एकच का हो ?

सदानंदः—हास्याच्या, येवढं का माहीत नाहीं तुला ? अरे हिंदुस्थान सोडलं कीं सगळींच विलायत—

बिभीषणः—अस्सं ?

सदानंदः—हो सांगायच काय राहिलं ! विलायतेंत धंद्याकरितां धंदा करतात आणि आम्ही लोक आमच्या जवळची मोडतोड उपयोगांत यावी म्हणून धंदा करितों.

वैकुंठः—उदाहरणार्थ, एकाजवळ कॅमेरा आडगिऱ्हायकी आला होता. त्याचा उपयोग व्हावा म्हणून त्यानें सिनेमा कंपनी काढली !

दुसरा नालाचा स्वतः व्यापारी म्हणून त्यानें घोडे खरेदी केले ! त्याचं म्हणणं असं कीं, नालाचा खुद्द व्यापारी मी, आतां मी जर घोडे खरेदी केले तर त्यांना ठोकण्याकरितां नाल व्यापारी भावानें घरांत पडणार मला ! आणि एका राजश्रींनीं तर, फिल्म कंपन्या आहेत–तेव्हां त्या चालत असल्याच पाहिजेत ! मग आपण काढली तर कां नाहीं चालणार ? येवढी मोठी इमारत बांधून फिल्म-कंपनी काढली ! आणि तो म्हणतो बेहत्तर आहे फिल्म-कंपनी मोडली तर. इनडोअर सीन्सवर अर्धे ॲक्टर्स वांटून देऊन एक नाटक कंपनी चालूं करीन व आऊटडोअर सीन्सकरितां केलेल्या तंबूराहुट्या एकत्र शिवून व बाकीचे नट भरतीला घालून एकीकडे सर्कस चालूं करीन !

नट १ लाः––बराय साहेब (गोष्टींच्या गठ्यांकडे पाहून दचकतो) ह्या काय गोष्टी कीं काय ?

बिभीषणः—हो गोष्टीच आहेत त्या ! घाबरायसारखं त्यांत विशेष कांहीं नाहीं ! ह्या गोष्टी येवढ्या दिसताहेत ना तुम्हाला डोंगरायेवढ्या—नाहींतर समुद्रासारख्या पसरलेल्या, पण या एकूण एक जायच्या परत; आणि समुद्रमंथनानंतर रत्नें सांपडलीं त्याप्रमाणें प्रत्येक गोष्टींतील थोडाथोडा भाग घेऊन ५।५० स्टोरीज तयार करायच्या. कांहींवर आपल्यापैकींच नांवें दडपायचीं व कांहींवर प्रसिद्ध लेखकांना थोडेथोडे पैसे देऊन त्यांचीं नांवं दडपायचीं ! मूळ लेखकांनीं खुशाल आपल्या परत आलेल्या चोपड्या शुक्रवारीं काबलीवाल्याला रद्दीदाखल देऊन काय येईल ती आदपाव छटाक ‘ मसालेदार ’ काबली खात बसावे ! शुक्रवारची काबलीय !

सदानंदः—पण वैकुंठराव, आतांपर्यंतच्या सगळ्या हिकमती ठीक झाल्या पण मूळ जबाबदारी पुढेंच आहे ! पुरुषपार्ट्याकरितां आपण

सुचविलेले उपाय ठीक आहेत; पण नटी–नटींना लाजायला कसं शिकवणार तुम्ही ?

बिभीषण:—आहे खरंच कोडं–जिथें मुळांतच लाज नाहीं तिथें–

वैकुंठ:—हें लक्षांत ठेवा दोस्तहो ! या जगांत अशक्य असं कांहीं नाहीं ! आणि या सिनेमासृष्टींत तर नाहींच नाहीं ! ट्रिक-सीन्स ! धंद्याच्या सुरुवातीपासून सगळ्याच ट्रिक्स ! खरी आर्ट कुठेंच नाहीं ! नटी कशा लाजत नाहींत त्या मीच पाहतों हं–(हातावर टाळी वाजवून) एक-दोन-तीन-चार–बसला आडाखा, काय सदानंदराव आल्या आहेत का आपल्या नटी ?

सदानंद:—आणून बसवल्या आहेत बाहेर ! अहो मंडळींना म्हणाव तुम्हाला बोलावताहेत–(एक नट जाऊन येतो.)

नट ४ था:—त्या म्हणतात त्यांना इथें यायला लाज वाटते आहे.

बिभीषण:—अरे लाज हा शब्द माहित आहे की त्यांना–काय ?

वैकुंठ:—बरं, म्हणावं नुसत्या येऊन तर जा–

नट ४ था:—(जाऊन परत येतो.) येताहेत साहेब (कवि चातक प्रवेश करतात.)

चातक:—हॅलो मिस्टर बिभीषणपंत–गुड नून !

बिभीषण:—या हो बसा. वैकुंठराव, हे एक माझे स्नेही आहेत ! ह्यांना गोष्टी वगैरे लिहिण्याचा नाद आहे—

वैकुंठ:—हरकत नाहीं. कोणच्याही गोष्टीच्या नादीं असणं कांहीं वाईट नाहीं ! आणि आपणही अगदीं वेळेवर आलांत ! आम्ही आतांच आमच्या नटींना बोलावणं पाठवलं होतं आणि तावडतोब आपण आलांत ! हरकत नाहीं ! या बसा असे, कमीत कमी दोन डझन गोष्टी तयार असतील आपल्याजवळ ?

चातक:—अलबत ! सगळ्या गोष्टी ओरिजनल असून अत्यंत सुंदर आहेत ! काय समजलेत ?

वैकुंठः—पण सध्यां आपलं जगण्याचं साधन काय आहे ?

चातकः—अर्थात् वडिलांचा खिसा! लेखनावर उपजीविका होणें शक्य नाहीं असं माझं ठाम मत झालं आहे!

वैकुंठः—नाहीं तें एकंदरींत फार चांगलं आहे! बरं, आपली गोष्ट ऐतिहासिक आहे, का पौराणिक आहे, का सामाजिक आहे?

चातकः—तसं कांहीं नक्की सांगतां येणार नाहीं बुवा! फार झालं तर गोष्ट आहे येवढं सांगतां येईल!

वैकुंठः—कां होईना; येवढी तरी खात्री आहे ना आपली ?

चातकः—अगदीं नक्की—पण प्रकार नक्की सांगतां न येण्याचं कारण असं कीं गोष्ट ऐतिहासिक आहे म्हणावं तर त्यांत इतिहासाचा धागा अजिबात नाहीं! फक्त तरवारीचा खणखणाट—पळापळीचा दणदणाट—लढाईचा सणसणाट—दुष्कृत्याचा भणभणाट—आणि ऐतिहासिक सत्याचा व कल्पनेचा ठणठणाट दृष्टीस पडतो! आमच्या ऐतिहासिक फिल्म्स मधून मंगलूर टाईल्स्—बुधवारांतला बाहुलीचा हौद, चतरशिंगीचं नाकं व त्यावरची म्युनिसिपालिटीच्या जकातीच्या नाक्याची पाटी सरळ पाहून घ्यावी! ऐतिहासिक फिल्म्स्मध्यें मी पासिंगशोच्या जाहिराती पाहिल्या आहेत, डोंगरे का बालामृत हळुच डोकं वर काढतं आहे! वगैरे वगैरे! ऐतिहासिक फिल्म्स मधली लढाई पाहिली कीं मला हुडहुडी भरते! त्यांच्या हातांत तरवारी नाहींत अशी कल्पना केली आणि नंतर त्यांच्या ॲक्टिंगकडे पाहिलं तर वाटतं त्यांच्या डोक्यांत उवालिखाचं पीक भयंकर माजल्यामुळें ते सतावून जाऊन वेडयासारखें नाचत आहेत, बागडतओहत व अखेर शेवटीं भोंवळ येऊन पडत आहेत!देशी लढाईत वार कुणालाच लागावा लागत नाहीं! ज्यांनीं मरायचं किंवा पडायचं ठरवलं असतं ते ते बिचारे गुपचुप पडतात व मरतात! बरं, गोष्ट सामाजिक आहे म्हणावं तर हत्याराचा कायदा डोक्यावर धडधडीत असतांनासुद्धां खंजीर, तोफ,

पिस्तुल, बंदुक स्वैपाकघरांपासून दिवाणंखान्यापर्यंत धुडगुस घालतांना दिसतात ! शिवाय भयंकर भुयारें वगैरे वगैरे भयंकर प्रकार दृष्टीस पडतात ! आणि वाटतं कीं हा सामाजिक चित्रपट म्हणजे समाजाला अजीर्ण झाल्यामुळें एका अमावास्येच्या रात्रीं बारा वाजतां अक्राळ विक्राळ तऱ्हेची पडणारी हीं भेसुर स्वप्नें आहेत. बर पौराणिक आहे म्हणावं—

वैकुंठः—बरं आपली गोष्ट आणली आहेत का बरोबर वाचायला ?

चातकः—बरोबर आहे. म्हणजे आपलं म्हणणंही बरोबर आहे आणि मीं गोष्टही बरोबर आणली आहे !

वैकुंठः—वाचा तर मग थोडीशी—

चातकः—तत्पूर्वीं एक पेलाभर पाणी आणि एक सिगारेटची पेटी द्या ! (पेलाभर पाणी आणून देतात—कवि चातक पाणी पितात व कोट टोपी वगैरे काढून सदऱ्याच्या अस्तन्या मागें सारून एक सिगारेट पेटवितात.) येस्. वन थिंग मोअर ! मी गोष्ट· सांकिंटग म्हणजे अभिनयासुद्धां वाचून दाखवीत असतों. तेव्हां मला औरस चौरस दहाफूट जागा मोकळी लागते (त्याप्रमाणें करतात) हं, ऐका हं आतां लक्ष देऊन ! एक गृहस्थ आपल्या नीच कारस्थानानं जगाला भारी होतो व नंतर स्वतः खुशींत येऊन हातवारे करीत म्हणतो. O, I am the monarch of all I servey ! (पुन्हां म्हणतो)

बिभीषणः—अग आईग, मग पुढें काय झालं ?

सदानंद—आहे; गोष्ट दणदणीत दिसते आहे बरं कां ?

वैकुंठः—पण कायहो याचा मराठींत अर्थ काय ?

चातकः—आपल्याला इंग्लिश नाहीं समजत ?

वैकुंठः—म्हणण्यासारखं नाहीं—

चातकः—मग माझी गोष्ट पास झालीच म्हणून समजा ! तुम्हांला इंग्लिश येत नाहीं अर्थात् आमच्या गोष्टीचं मूळ कुठें आहे हें आप-

त्याला समजायचें नाहीं. अर्थात् गोष्ट चांगली. आतां अडचण एकच आहे—मला इंग्लिश समजतं पण तें मराठींत मला सांगतां येत नाहीं—

वैकुंठः—मग असं करतां का—कांहीं वेळ आपण दोघेही थांबूंया! तोंपर्यंत मी इंग्लिश शिकतों आणि आपण इंग्लिशचें मराठींत भाषांतर करायला शिका! तूर्त आम्हाला आपली अत्यंत जरूरी आहे! आपण आमच्याकडे काय पगारावर नोकरीला रहाल?

चातक—स्टोरीपाठीमागें काय द्याल तें बोला! पगारी नको, मी कोणाचा ताबेदार व्हायला तयार नाहीं!

वैकुंठः—आपला थोडासा गैरसमज झालेला दिसतो आहे! आम्हांला आपली जरूरी स्टोरी रायटर म्हणून नसून आपण आतां जे हावभाव केलेत त्यावर आम्ही अत्यंत खुष आहोंत! नट म्हणून आपण आमच्याकडे काय पगारावर नोकरीला रहाल?

चातकः—अपमान, अपमान, हा माझा भयंकर अपमान आहे! जातिवंत आचाऱ्याला तुम्ही वाढप्याचं काम सांगणार! सिगारेट ओढण्याची मला श्रीमंती संवय असतांना नादानपणानं खाकी विडी आपण माझ्यापुढें करणार? नाहीं नाहीं, या आर्यावर्तांत कलेला मानच नाहीं! (रुबाबांत ॲक्टिंग करतो व सलाम करीत) अच्छा—!

वैकुंठः—असं करा, जरा बसा! आपली गोष्ट आम्ही जरूर घेऊं! कंपनीचा पहिला चित्रपट तयार झाला कीं दुसरा आपला.

चातकः—मग हरकत नाहीं! या 'प्रॉमिसवर' मी आपल्याकडे हमालीचें सुद्धां काम करायला तयार आहें! फॉर आर्ट सेक! केवळ कलेकरितां! हो, पण माझ्या गोष्टींत एक दोन पावसाचे सीन्स आहेत, ते कसे काय अरेंज करणार आपण?

वैकुंठः—अलीकडची गोष्ट सोडून द्या! हल्लीं सत्यसृष्टींत आणि सिनेमासृष्टींतही पावसाळा कमीच झाला आहे! पण पूर्वी आपल्या-

कडील बहुतेक फिल्म्स पावसांतच निघत होत्या कीं ! सीन्स पात्र-साचे नसतांना आख्या फिल्मभर तिथें आम्ही पाऊस पाडीत होतों. आतां पाऊस पुष्कळच कमी झाला आहे; पण अगदींच नाहीं असं नाहीं.

चातकः—पण कायहो—बर पण कांहीं नाहीं—

वैकुंठः—अरे, त्या नटी कां अजून आल्या नाहींत ? बोलवा पाहूं त्यांना ? अरे वा, त्याही आल्याच वाटतं (चंद्रिका आणि रंभा प्रवेश करतात.)

वैकुंठः—काय, रहाणार ना आपण या कंपनींत ?

चंद्रिकाः—हांऽजी ! सदानंद महाराजांच्या बाहेर आम्ही थोड्याच आहोंत.

रंभाः—पण आम्हांला पगार काय मिळणार धनी ?

वैकुंठः—काम पाहूं आणि मग पगार ठरवूं ! चालेल ना !

चंद्रिकाः—पण सुरवातीला आम्हांला कांहीं तरी खर्ची मिळायला हवी.

वैकुंठः—एक दोनचार दिवसांत देऊं ! पण बरं का, इमानानं राहिलं पाहिजे इथें; नाहींतर जरा नांव मिळवलं कीं जाल दुसऱ्या कंपनींत निघून !

रंभाः—नाहीं जी ! आपली कंपनी मोडल्याबिगर कशाला जातों आम्ही दुसऱ्या कंपनींत ?

चंद्रिकाः—आणि कुठेंही काय पगार घ्यायचा धनी !

वैकुंठः—आणि बायका आहांत म्हणून सांगतों ! इकडे तिकडे कुठें पाहचं नाहीं ! आम्ही हें करणार नाहीं, तें करणार नाहीं म्हणून अडायचं नाहीं !

चंद्रिकाः—परीक्षा तर पहा आणि मग बोला धनी !

सदानंदः—आणि अशा वागलांत म्हणजे तुम्हांलाही कांहीं कमी पडायचं नाहीं! अगदीं कांहीं दिवसांनीं लोकांना असा भ्रम पडेल, कीं कंपनीचे मालक आम्ही कीं मालकिणी तुम्ही! बरं वैकुंठ-राव, मंडळींना सांगा कंपनीच्या नांवाचा बोर्ड बाहेर लावला आहे त्याला हार वगैरे घालायला! तशीच आतां पानसुपारीची व्यवस्था करायला सांगा. निमंत्रित मंडळी आतां यायला लागतील (सर्व जण जातात) काय बिभीषणपंत आपले पैसे अजून हातीं आले नाहींत?

बिभीषणः—येतील आज उद्या इतक्यांत! तूर्त तुजजवळचे खर्च कर! असतीलना कांहीं तुझ्या खिशांत?

वैकुंठः—(खिशांतील पाकीट काढून पहात) छेः बुवा! अरे पण हो. फक्त एक रुपया बंदा शिल्लक आहे माझ्याजवळ!

सदानंदः—मोस्ट लकी! भावी चरित्रलेखनाची सुंदर सामुग्री आहे ही! अरे एक रुपयावर कंपनी चालू केली म्हणून लिहितां येईल आपल्याला आपल्या चरित्रांत.

वैकुंठ—बरायं कविराज! तुमचं आमचं ठरलं तर मग! आणि असं करा, आपली स्टोरी तर आम्ही घेऊंच! पण असं करा, हे येवढे गठ्ठे इथें आले आहेत त्यांचा कांहीं तरी उपयोग केलाच पाहिजे! हे सर्व गठ्ठे आपण घेऊन चला घरीं आणि त्याच्यांतले खडे पाकड सर्व काढून टाकून एक सुंदरशी गोष्ट तयार करा! त्याच्याबद्दल शंभर रुपये आपणांस देऊं?

चातकः—शंभर रुपये मात्र मला रोख मिळाले पाहिजेत हं!

वैकुंठः—जरूर. मी सांगतों हे गठ्ठे आपल्या घरीं पोहोंचते करा-यला. चला; त्या माणसांची तयारी झाली का बघा आणि झाली असली तर यायला सांगा त्यांना इकडे (चातक जातो.)

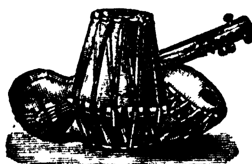
सदानंद—कायरे, एवढयाशा हमालीकरितां शंभर रुपये देणार त्याला?

वैकुंठः—अरे देतां घेतां शिमगा दिवाळी पहातां येईल! तूर्त तर त्याला खुशींत गाजरं खाऊं द्या! ते पैसे कसे चुकवायचे हें मला माहीत आहे! अरे, वेळ पडल्यास त्याला एक पैही न देतां त्याच्या-कडनंच पैसे काढीन! या वैकुंठाला तूं पुरता ओळखला नाहींस अजून.

बिभीषणः—म्हणजे आम्हींहि सावध राह्यला पाहिजे कीं काय?

वैकुंठः—भलतंच, अरे आपण तिघे म्हणजे त्रैमूर्ति आहोंत! बरं बोलण्यांत फार वेळ चालला—(सर्व मंडळी येतात. वैकुंठ तजविरी-ची पूजा वगैरे करतो व नारळ फोडतो.) जय बजरंग बली की!

अंक दुसरा समाप्त.

अंक तिसरा

प्रवेश पहिला

[विठी—आतां नूरजहान हे नामाभिधान प्राप्त झालेली नर्तकी नाचत नाचत प्रवेश करते.]

विठी:—य बया, वैकुंठरावांनीं सांगितलं कीं कांहीं दिवसांनीं शेणीमा आणि नाटक म्हणजे नुसता नाच शिल्लक रहाणार! राजाच्या दरबारांत नाच, भटाभिक्षुकांच्या घरोंब्री नाच, देवळांत नाच, नाटकाच्या, शेणिमाच्या सुरवातीला मधें अलिकडे पलीकडे समदीकडे नाचच नाच! कारन काय, तर आडियन्स का काय म्हनतात त्यांचा नाचाबिगर जीव लागत नाय नाटक आणि शेणिमा पाह्यला! तवा ते म्हनले विठे, य बया कराल द्राडावाणी नांव—आतांच माझ नांव नूरजहान! तूं नुसती नाचत रहा! त्या दोड विश्वामित्रानीही आपला पुढे कोणी शेणिमा केला तर त्यांत कॉमिक व्होव म्हणून ढेरपोट्या अन अजागळ शिष्य पैदा करून ठिवला होता! (पुन्हा थोडी नाचते) पहिल्यांदा म्हन नाटक शेणिमातन कॉमिक भटाभिक्षुकाच्या फार्साबिगर रंगत नव्हत! पुढ पुढ अनारशा चकल्याच्या फार्सावाणी बेवडा पिऊन झिंगलेल्या गडया सावकाराशिवाय रंगेनासं झालं! आणि आतां तर नाचाशिवाय कुटच काय बी रंगत नाय? परवां वैकुंठराव बोलतांना मी ऐकलें कीं एक शेणिमा कंपनी रामवनवासाची फिल्म घेतीया तथ नाच टाकता येईना तवा त्या अकलेल्या कांयांनीं रामापुढें सीतेलाच नाचवायच ठरवलं! म्हणे घडीभर सीतामाय नाचेल, घडीभर रामबी नाचल अन खिनभर लक्षुमनाला नाचायला तरी काय धाड भरलीया व्हय? तवा काय नुसत नाचत सुटायचं! (पुन्हा थोडा वेळ नाचते) सुरवातीला मी

शेणिमा कंपनींत राहिले तवा मला वाटल पाच विसा तरी पगार मिळेल. पण बया, हत येऊन ४ महिने नाहीं झाले तर निरनिराळ्या शेगिमा कंपनीचे मॅनेजर लागले कीं माझ्या घरीं हेलपाटे घालायला! एक म्हणतो ५०० रुपये पगार देतो. दुसरा म्हनतो मी एक हजार रुपये पगार देतो, अन शिवाय राह्यला बंगलाबी देतों! तोच तिसरा म्हनतो कानपिटीशनमधें—म्हणजे काय धावपळीमधें वाटत—मी नाय कोनाला हार जानार! मी दोन हजार रुपये पगार देतों अन शिवाय मी तुझी वाटल तशी तैनात संभाळतो! तुझच नांव माझ्या कंपनीला देतों! अन् बया ह्ये जवा आमच्या ह्या कंपनीच्या वैकुंठराव मॅनिजर मालकाला कळल—तवा तोबी म्हनतो कीं विठे नव्ह नूर-जहान—अशी हातोहात फरारी होऊं नकोस! मी तुला चालू महि-न्यांपासून दोन हजार रुपये दरमहा देतो. अन ठिवला कीं त्यान योक हजाराचा चोक का काय म्हनतात तो माझ्या पुढें; तवा मीं बी मनांत खजील झाले की या ४।६ महिन्यांत मला असा काय भाव आलाया आणि तो टिकणार हाय तरी किती दिवस? मी समजुतीन वैकुंठरावाला विचारल कीं भल्या मानसा—तुझ्या कंपनींत बाप्याला जास्तींत जास्त पगार हाय किती? तवा तो म्हणतो सगळ्यांत मोठा हीरू आहे त्याला ३५ रुपये पगार आहे! बरं नंतर म्हंतल तुझ्या समद्या कंपनीचा पगार तरी हाये किती? तो म्हनाला पांचशे! तवा मी मनांत म्हनल, अरे भल्या मानसा—माझ्या नांवानं सगळी कंपनी का बळी दितोस? पन तो काय उमगणार हाय होय म्हणतां? हे बाप्ये असच पहिल्यांदा आमच्यासारख्या आचरटींना गोडी लावणार आणि कांहीं दिवसांनीं आपण स्वतः बसणार गुबु-गुबु नंदी बैल होऊन! (पुन्हा थोडी नाचते. कवि चातक प्रवेश करतो)

चातकः—अग नूरजहान, अशी जिथं तिथं नाचूं नकोस. असा तूं आपला नाच अगोदरच सगळ्यांना दाखवलास तर थिएटरांत गर्दी कशी जमणार!

विठी:—कवि, मला कनी अक्षी झिंगल्यावाणी झालय बघा! अक्षी पोपटाला कंठ फुटल्यावाणी.

चातक:—पण अस इतक्यांच भांबवल्यासारख करू नकोस. अजून तुला फार चान्सेस आहेत.

विठी:—पन येवा, माझ्या करतां तुम्ही एक गोष्ट लिहिनार व्हता ना?

चातक:—अग चल हट! माझ्याजवळ जी काय थोडीशी लेखनकला आहे ती मी अशी कुणाच्या नांवानें बळी देणार नाहीं! मी मला वाटेल तस लिहिणार! आन तुझ्या करतां आज म्हणून गोष्ट लिहिली. उद्या कंपनीला एकादा चांगल्यापैकीं कुत्रा लाभला आणि त्याच्यावर पैसे मिळतील असं वाटल तर म्हणतील त्या कुत्र्याला हीरो करून गोष्ट लिहा! आपल्या हातून नाहीं व्हायचं अस! आणि सध्या माझी तब्बेतही ठीक नाहीं तेव्हां मीं लिहिणं वगैरे सगळं बंद केलं आहे!

विठी:—मग हल्लीं काय करतां येवा?

चातक:—डॉक्टरनी सांगितल कीं सध्या डोक्याचें कांहीं काम करूं नका. म्हणून मी त्यांना विचारल—कविता करायला कांहीं हरकत आहे का? तेव्हां डॉक्टरनीं चक्क सांगितलं कीं कविता करायला कांहीं हरकत नाहीं! कवितेचा आणि डोक्याचा काय संबंध? म्हणून हल्लीं कविता करण्यांत वेळ घालवतों.

विठी:—पन येवा, मला किनई हत अगदीं कंटाळल्यावाणी झालाया बघा! या दोन महिन्यांतच माझ्याजवळ ४।५ हजार रुपये साचले आहेत. तवा हा धंदा यावा सोडून आणि बसाव आपल स्वस्थ बसून आहे ते खात!

चातक:—विठे, तुला महत्त्वाकांक्षा कशी नाहीं! इतक्यांत तूं कंपनी कशी सोडणार? अग कंपनीच जेवढ भांडवल आणि भर-

तीला मालकाच कर्ज येवढी जेव्हां तुझी स्वतःची इस्टेट होईल, तेव्हां फार झाल तर तू कंपनी सोड ! सगळे कलावान हल्लीं कलेकरतां जीव द्यायला आणि वेळीं कलेचा प्राणसुद्धां घ्यायला तयार आहेत ! आणि तू अशी कलेला शरपंजरीं सोडून कशी जाणार आणि कुठं जाणार ? हल्लीं सर्वत्रांनीं स्वार्थ आणि पोट बांधून ठेविलं आहे. जो तो कलेकरतां मरतो आहे ! आणि सर्व कलावान् एकत्र जमल्यामुळें अखेर कलेचा जीव घ्यायचा कुणी त्याबाबत त्यांच्यांत कांहीं एकमत होत नाहीं आणि यांत आपल्याकडे हीरोचं काम येत नाहीं असं वाटल्याबरोबर—कलेचे कसाई भराभर पांगून-स्वतंत्र खाटीकखाने काढतात ! असं आहे ! तेव्हां विनंती एवढीच कीं मिस् नूरजहान, आपण इतक्यांत कंपनी सोडून कलेला अर्धवट जखमी करून सोडूं नका.

विठी:—देवा, तुम्ही काईच्या बाईच बोलतां बघा ! अन् मला ते पुरत समजत बी नाय ! पण तुम्ही बोलता तवा त्यांत कांहीं तरी चांगलाच अर्थ असला पाहिजे असं आपलं माझं मन घेतं आणि मी मुकाट ऐकून घेतें ! इतक्यांत कंपनी सोडूं नका म्हनता. बरं रहाते कांहीं दिवस आणखी ! जवा तुम्ही सांगाल तवा सोडीन. पण देवा, एक सांगायच राहिल तुम्हाला; अगदीं गुपीत गोष्ट हाये बघा !

चातकः—काय आहे ही गुपीत भानगड !

विठी:—आपण वैकुंठरावासनी त्ये गोष्टीचे पैसे मागता हाय ना जणू ? त्या पायीं तुम्हाला पै ही न देतां खडयांत घालायचा चालला आहे त्यांचा कांहीं तरी इचार ! तवा म्हनते जरा जपून असा.

चातकः—मला खडयांत घालणार ! मला खडयांत घालणार ? एक सांगतों विठे, या कवीला सरळपणानें, कुणीही खडयांत घालूं शकत नाहीं. एकादा वाममार्गच पत्करला तर कांहीं तरी शक्य आहे ! पण कायग विठे कशावरून म्हणतेस हे सर्व ?

विठी:—त्यो वैकुंठराव, बिभीषणपंत आणि सदानंदमहाराज यांच्याच तोंडून ऐकल नव्ह का ? त्ये म्हनत होत्ये, लिहिण्याबद्दल पैसे कसले मागतो तो हरामखोर! आणि आम्ही तरी कुठ त्याला घायला बसलों आहोंत! त्ये म्हनले ल्येका तुझ्या खेळाचे पास सुद्धां तुला मिळणार नाहींत! तिकीट काढूनच तुला पहायला लावूं! अन् पैसे कसले घेऊन बसलास! अन् लागत काय असं भांडवल लिवायला! चार दिडक्यांचे कागद, दमडीची शाई, अधेल्याचे बोरूं आणि दमडीचा टिप्प्या कागद!

चातक:—काय करूं रे—अशी आग होते आहे हें ऐकून! दऊत टाक सगळ्यांच्याच हातीं सांपडूं लागल्यामुळें आणि पण—जाऊं दे तो विषय! याद राख म्हणावं! पण आपण तरी काय करणार? परवा बघ विठे, एका कंपनीवाल्यानं माझं नाटक वजनावरच मागितलं! करतां काय? ज्याच्या हातांत नट तो पारधी! प्रत्येक जण आपल्याच निशेंत दंग! आणि मलाहि आतां कंटाळा आला आहे. हा लेखनव्यवसाय म्हणजे वेश्याव्यवसायासारखा होत चालला आहे. आमच्या विचाराकडे कोणी लक्षच देत नाहीं! कंपनीचा मालक म्हणतो, तुमचं नाटक चांगलं आहे, पण ऑडियन्सला काय पाहिजे तें बघा! परवा पहा विठे—तुझ्याजवळच सांगायच्या आतां या गोष्टी! कारण ज्यांना या बाबतींत भाव आले ते एकदम कालिदास-भवभूति होऊन बसले! माय गॉड, देशी उपमा! डॅम इट—शेक्सपिअर, शेरिडन, शॉ होऊन बसले. तेव्हां माझं बोलणं तुझ्याशिवाय कोण ऐकणार?

विठी:—य्येवा, मी मात्र अगदीं मॅन लावून ऐकते आहे हं. कारण काय मला त्यांत कांहीं समजत बी नाय अन् तुम्ही काय म्हनता त्यांत बर वाईट करन बी माझ्या हातांत काय नाय! त्येवा मन मोकळं करून बोला अगदीं!

चातकः—आतां बोलायचं कांहीं फारसं राहिलेलंच नाहीं! एका कंपनींत मी एक अत्यंत सुंदर नाटक घेऊन गेलों. ते म्हणाले, नाटक सुंदर आहे पण विनोद नाहीं तेवढा घाला म्हणजे नाटक घेतों. मी म्हटलं आतां या नाटकाला विनोद जोडायचा म्हणजे तो चार पायांच्या गाईला मुद्दाम पांचवा पाय जोडण्यासारखं होईल! तेव्हां ते म्हणाले, 'तसंच तर व्हावयास पाहिजे!' कारण चार पायांच्या गाया रस्तोरस्तीं हिंडतात; पण त्यांना कोण पैसा टाकतो! पण तीच पांच पायांची गाय असली तर तिच्यावर एक पांच माणसांचं कुटुंब पोट भरूं शकतं. तेव्हां विठे सांगायचं काय? जगाची चव हल्लीं ही अशी आहे. चल, बराच वेळ झाला—

विठीः—घेवा ही येवढी नवीन बसवलेली नाचाची गत पहाना.

(विठी नाचूं लागते. व नाचत नाचत आंत जाते. तिच्या पाठोपाठ कवीही वाकडे तिकडे चेहरे करीत आत जातो.)

प्रवेश २ रा.

(स्थळ—रस्ता. वैकुंठराव फुलसूटमध्यें प्रवेश करतो. हातांत टेनिस रॅकेट.)

वैकुंठः—साबणाचे फुगे तयार करणं सोपं आहे. पण ते टिकवणं फार अवघड आहे! कंपनीला सुरुवात झाल्याला पांचसात महिने झाले. पण इतक्यांत फंदफितुरी पक्षोपपक्ष कंपनींत तयार झाले! आणि लवकर जर त्यांच्यांत लक्ष घातलं नाहीं तर कंपनीचें श्राद्ध करायचीही वेळ लवकरच येणार! त्या दोन नटीही हातावर तुरी देणार असं दिसतं आहे! तरी एक नटीला—आमच्या फेव्हरीट नूरजहानला ती फुटू नये म्हणून—२००० रुपये पगार चालूं केला! फिल्मही संबंध तयार होत आली. आतां शेवटचंच शूटिंग चालू आहे. त्याचे

अॅडव्हरटायझिंगही लवकरच चालू केलं पाहिजे! (सदानंद गात गात प्रवेश करतो.)

सदानंदः—हॅलो मि. वैकुंठराव, टेनिस रॅकेट घेऊन कुठं चाललां? धंदेवाल्यांनीं असं खेळतां कामा नये! फार झालं तर वुमन आणि वाईन यांच्या नादीं लागावं! पण त्या दोन्हीही बाबतींत आपण बॅकवर्ड अहांत! बर मी एक जाहिरात देणारा अॅडव्हरटायजिंग मॅनेजर आणला आहे—पहा तुला पसंत पडला तर.

वैकुंठः—अॅडव्हरटायझर कसा असावा असं तुला वाटतं?

सदानंदः—मला वाटतं आपला चांगला सज्जन माणूस असला म्हणजे झालं.

वैकुंठः—इथंच चुकताहांत! तो जितका मनुष्य नसेल तितकं फार चांगलं. जाहिरात लिहिणारा मनुष्य म्हणजे अस्सल थापाड्या पाहिजे. कमींत कमी दहा गांवें तरी त्याच्या थापेबाजीला बळी पडलेलीं असलीं पाहिजे! दहा गांवांत त्याला केवळ थापेबाजीमुळें तोंड दाखवायला जागा नसली पाहिजे! आतां असं असूनही तो धाडसानें त्या गांवांत जाण्याचा प्रयत्न करील तर तो त्याचा शूरपणा आहे! असा मनुष्य असेल तरच तो जाहिराती कांहीं बऱ्या लिहील! अहो, एक वेळ फिल्म तयार नसली तर चालेल. पण जाहिरात चांगली पाहिजे. (बिभीषण प्रवेश करता.)

बिभीषणः—वैकुंठराव, मी सगळं बोलणं ऐकलं तुमचं! जाहिरातीच्या बाबतींत आपले विचार सत्य आहेत, खरे आहेत आणि बरेही आहेत. तेव्हां ते चांगले का असणार नाहींत? श्री. सदानंद. यांनीं अॅडव्हरटायझिंगकरतां जो मनुष्य आणला आहे त्याच्याकडून नमुन्यादाखल ही जाहिरात लिहून आणली आहे बघ.

वैकुंठः—साहेब श्रवण करताहेत. आपण वाचून दाखवा!

सदानंदः—सिनेमा कंपनीचा ½ मालक आहेस. जरा रुबाबांत वाचून दाखवा.

बिभीषणः—" जगाला आग ! अजब क्रांति ! आम्हीं काय केलं आहे ते पहा ! अभिनव फिल्म कंपनीचा जगभर लोकप्रिय झालेला—बोलबाला होत असलेला पण अद्यापीही तयार नसलेला सुरवातीचा पहिला चित्रपट 'धुडगूस' तयार झाला ! येणार ! येणार ! तयार होत आहे ! थोडा राहिला ! बुकिंग करतां लिहा ! कॉपी शिल्लक नाहीं तरी पण तुम्हाला देऊं ! कथा लेखक—डायरेक्टर—फोटोग्राफर—ॲक्टर व ॲक्ट्रेस एकटे—एकच ! श्रीयुत वैकुंठराव, गंमत ही कीं या एकाच पठ्यानें सर्व कामें केलीं आहेत ! सीनमध्यें पन्नास माणसें दिसत असूनसुद्धां अजब गोष्ट ही कीं तीं कामें एकटयानेंच केलीं आहेत ! अजब फोटोग्राफी ! कांहीं सीन्स स्वर्गात जाऊन घेतले आहेत ! त्याकरतां कंपनीनें चार कोट खर्च केले असून या चित्र-पटाला भरपूर पैसा मिळून आमच्या मेहनतीचें रसिकांनीं चीज केल्यास श्रीयुत वैकुंठराव पुढच्या फिल्म्समधील सीन्स घेण्याकारितां पाताळांत जाणार ! सध्यां मृत्युलोकावरच आहेत ! हँडबिलांतील मजकुराचा कॉपीराईट आमच्याकडे ! ह्या चित्रपटांत इंडियन हा, इंडियन तो, इंडियन ती, वगैरेनीं कामं केलीं आहेत असं आहे !" कशी काय आहे जाहिरात ? आणि तो म्हणतो ही फक्त सुरवातीची सलामी आहे ! मुख्य थापा, ॲट्रॅक्शन, रेकार्ड बेकिंग तर—सगळंच पुढं आहे !

वैकुंठः—शंभर नंबरी माणूस ! त्याला दिडशे रुपये पगार देतों म्हणून सांगा ! अशा कलावानाचं पोषण आपण करायचं नाहीं तर कुणी करायचं ? मला वाटतं अरेबिअन पर्शियन नाईट्स् लिहिणाऱ्या गब्रू-नंच या जाहिरातदाराच्या रूपानें पुन्हा अवतार घेतला आहे. ठीक आहे. पण कायरे, चार कोट खर्च केलेत म्हणतोस ! अबबब चार कोट

रुपये ! छे: छे:—भलतीच थापेबाजी ही ! मग मी म्हणतों एवीं तेवीं थापाच मारायच्या तर ॲलिट्रेशन अनुप्रास तरी जमवा कीं ! हिंदुस्थानची लोकसंख्या तेहेतीस कोट, आपणही खर्च केले तेहेतीस कोट ! आणि खालीं काय राहिलं फक्त जंगल !

बिभीषण:—छे छे वैकुंठराव, चार कोट या शब्दांत अर्थाचा श्लेष आहे म्हणतो तो !

वैकुंठ:—अस्सं ! तर मग तो मोठाच कसबी आहे म्हणायचा ! मलाही न कळण्यासारखा असा काय श्लेष आहे चार कोटांत ?

बिभीषण:—तो म्हणतो त्याच्यांत लाक्षणिक अर्थ आहे.

वैकुंठ:—तो कसा काय ?

बिभीषण—मुलीचं लग्न ठरवतांना आपण काय म्हणतों कीं दोन जोडे फाडावे लागले ! तसं तो म्हणतो स्वर्गांत जाण्याची धडपड करण्याकरितां वैकुठरावांना चार कोट फाडावे लागले ! असा अर्थ ठेंचून भरला आहे त्यांत !

वैकुंठ:—ठीक आहे मनुष्य पसंत आपल्याला ! आपण ठेवला त्याला नोकरीला आजपासून. तो आपल्याकडून निघून जाईपर्यंत किंवा आपण त्याला हांकून देईपर्यंत, काय समजलांत ? आतां एकदां त्या कवीची ब्याद हाकून द्यायला हवी. कारण काय तो असावा तसा संस्थानिष्ट दिसत नसून—अशा सार्वजनिक संस्थांत वावरायला अंगांत जो बेरूटपणा असावा लागतो तो त्यांत नाहीं ! तेव्हां त्याची तळी लवकर उचलायलाच हवी ! त्याला कबूल केलेले शंभर रुपये तर त्याला द्यायचेच नाहींत, उलट त्यालाच हाकलून द्यायचा आपण परवा ठरविलेल्या प्लॅनप्रमाणें.

बिभीषण:—ए पण हा अन्याय आहे—त्या गरीब कवीला—

वैकुंठ—ॲहॅ ! काय व्यवहारज्ञान ! गरिबाला नाहीं लाथा मारायच्या तर मग कुणाला मारायच्या हो ? बळिवंतांना लाथ मारायची आहे का तुमची तरी धमक ?

सदानंदः—नाहीं. वैकुंठरावांचं म्हणणं पूर्ण व्यवहाराला धरून आहे! गरिबानांच लाथा द्यायच्या हे जितकं खरं आहे, तितकंच त्यांना आपण लाथा मारल्याशिवाय आपली किंमत, रुबाब, दरारा वाढणार नाहीं हेंही ब्रीदवाक्य लक्षांत ठेवा! मोठमोठे श्रीमंत सिनेमा फिल्मकंपनीवाले जवळ असलेल्या पाण्यासारख्या पैशाच्या जोरावर जशी कलेला लाथेनें ढकलीत ढकलीत थिएटरमध्यें खेंचतात, त्याचंही ब्रीदवाक्य तेंच!—अरे—कुठेंही न्याय हाच! अरे, आपल्या घरांतली मनी मांजरी सुद्धां सर्वत्रांना हा धडा शिकवीत असते! उंदरावर पंजा मारून तो गिळंकृत करीपर्यंतच काय ती तिची धडपड! तंरन अहाहा—कोण मनी-मांजरीच्या चेहऱ्याकडे पाहूं शकेल? नंतर दिसणारा तो तिचा साधुवृत्तीचा चेहेरा! नखं आंत घातलेल्या मऊशा पंजानें स्वतःच्या मिशा पुसणें! ते अर्धवट मिटलेले डोळे! जगांत चुकून जर कधीं साधूंची परिषद् भरली तर त्या परिषदेला अध्यक्ष करण्यालायक मनीमांजरी दिसते त्या वेळेला! तसंच कोणत्याही मूर्खाचं असतं! एकाद्या अजागळ लेखाच्यावर पदवीधराचं नांव असलं—म्हणजे जसं लेखाला कचऱ्याच्या टोपलींत टाकण्याचं धाडस आपल्याला आणि कोणा संपादकाला होत नाहीं तसंच सगळीकडे!

वैकुंठः—अरे चालायचंच! पण अशा परिस्थितीचा उपयोग करून घ्यायला अंगांत तसंच शहाणपण असावं लागतं! नुसतं टीकात्मक बोलायला काय होतं! चला, आपल्याला या धंद्यांत क्रांति करून दाखविलीच पाहिजे!

बिभीषणः—हल्लींचा युगधर्मच असा आहे! कोणताही मनुष्य नवीन धंद्यांत पडला कीं त्या धंद्यांतील आधींच्या सर्व लोकांना अक्कल नाहीं ही घोषणा पहिल्यांदांच करायची असते! नंतर आपण या धंद्यांत क्रांति करणार आहोंत ही दुसरी घोषणा! नंतर

एक अगडबंब ध्येय जाहीर करायचं! आहे या परिस्थितींत कुणाचंच समाधान नसतं! नवीन मनुष्य नवीन धंद्यांत आला कीं त्याला जिकडे तिकडे उलथापालथ करावीशी वाटते. कशांतच बऱ्याचं समाधान नसतं!

सदानंदः—याविषयीं तुला एक मजेदार गोष्ट माहीत आहे का?

बिभीषणः—सांगायची तयारी असल्यास ऐकण्याची सदिच्छा आहे.

सदानंदः— तर मग श्रवण करा. खुद्द माझ्याच स्नेह्याची गोष्ट! त्याचा माझा जन्मापासून ऋणानुबंध! बाळ्या मॅट्रिक पास झाला. मी विचारलं कसं काय ठीक आहे कारे? तो म्हणाला मॅट्रिकमध्यें पहिला नंबर; आला पण अझून बस्तान ठीक बसलें नाहीं! पुढें एल्एल्. बी. झाला तरी बस्तान ठीक नाहीं, हेंच उत्तर! पुढे नामांकित वकील झाला, तरी त्याचें उत्तर तेंच! बस्तान ठीक बसत नाहीं अजून! पुढें डिस्ट्रिक्ट जज्ज झाला तरी त्याची तीच रड! म्हणे अझून बस्तान ठीक बसत नाहीं! अखेर शेवटीं परवा मला तो अखेरचा भेटला; त्याचा बाजार आटोपला–तिरडीवर करकचून बांधला होता त्याला! त्यावेळीं त्याला प्रश्न विचारायची सोयच नव्हती! पण मी तिथें मोठ्यांदा ओरडलों–आतां बेट्याचं बस्तान ठीक बसलं आहे! पहा कांहीं हालचाल नाहीं, कांहीं नाहीं! तशी गम्मत असते कांहींजणांची. त्याची आपली प्रत्येक बाबतींत कुरकुर! रडारड! बोंबाबोंब! बस्तान ठीक बसलें नाहीं. आतां अशांचं बस्तान ठीक केव्हां बसणार हें सांगायला का हवं?

वैकुंठः—आणखी एक गोष्ट सांगून ठेवतों! हल्लीं सगळेच मार्मिक आहेत. अजागळ असा जिवंत माणूस सबंध हिंदुस्थानांत शिल्लक नाहीं हल्लीं!

बिभीषणः—पुरे! शेवटचा शूटिंगचा सीन राहिला आहे अजून.

तो पुरा कर आणि मग कर लेक्चरची बाजू सुरू ! तोंपर्यंत तुझ्या डोक्यांत मतंही रुजतील ! सध्या राजकारण स्लॅक आहे. वर्तमानपत्राचे रकाने रिकामे आहेत. तूही जिवंत आहेस मग काय उडव धूमधडाका— [जातात]

प्रवेश ३ रा.

[अभिनव फिल्म कंपनीचा स्टुडिओ—सर्व पात्रें रंगाविलेलीं पात्रें इकडून तिकडे फिरत आहेत इतक्यांत सदानंद प्रवेश करितो.]

नट नं. ४:—साहेब, हा माझा राजीनामा घ्या !

सदानंद:—वंडरफूल मॅन ! आतां राजीनामा घेतां येत नाहीं. फिल्म अर्धी तयार झालेली, आतां तुम्हाला नोकरी सोडून जातां येत नाहीं ! आणि आदावतीनें जर आपण नोकरी सोडून जाल, तर नुकसानभरपाइची फिर्याद करूं तुमच्यावर समजलांत ?

नट नं. ४:—करा करा नुकसानभरपाईची फिर्याद ! मी सुरवातीपासूनच सांगितलं होतं कीं, मी श्रीमती रंभाबाईंना दुसऱ्या कोणाबरोबर काम करूं देणार नाहीं म्हणून ! आणि असली कसली ही स्टोरी ! चुंबनाचे सीन्स नसते तर चाललं नसतं का ? जमलं तर मी रंभेबरोबर लग्न करणार आहें म्हणून अगोदरच कंपनीला नोटिस दिली होती !

सदानंद:—अहो त्यांत काय आहे ? अजून तुमचं लग्न झालेलं नाहींना ?

नट नं ४:—नसलं म्हणून ? मला नाहीं हें सहन होणार ! हो अगोदर सांगतों. हें शूटिंग जर तुम्हीं असंच चालू ठेवलें तर तुमच्या हीरोचा मी खून करीन ! पाहूं माझ्या तावडींतून कसा सुटतो तें ?

नट नं. ३:—काय करणार रे तूं माझं ! आहे का अंगांत दम ?

नट नं. ४:--हीरोसारखा बेछूट बोलूं नकोस ! आतां इथं कांहीं नाटक सिनेमा चालू नाहीं, अखेर हीरोच विजयी व्हायला ! इथं या मनगटाशीं गांठ आहे.

नट नं. ३:--तर मग होऊनच जाऊं दे !

नट . ४-:--जय बजरंग ! (दोघांची मारामारी होते. चंद्रिका रंमा भीतीनें बाजूला उभ्या राहतात. सदानंद नुसताच 'आ' करून उभा राहतो. एक दोघे, दोघांची कुस्ती सोडवायला जातात.)

नट नं. ४:--आमच्यामध्यें याल तर तुम्हांला खंडोबाची शपथ आहे.

नट नं. ३:--अरे भागुबाईनो त्याच्या धमकीला भ्यालांत ?

नट नं. ५:--धमकीला नाहीं शपथेला भ्यालों ! देवाधर्मालाही न भ्यायला व इतर सगळीकडेच भ्यायला आम्ही काय सुशिक्षित आहों ? (नं. ३ व २ ची मारामारी होते. नं, ३ खालीं पडतो. त्याच्या छातीवर नं. २ बसतो नंतर सदानंदाच्या सांगण्यावरून ती कुस्ती सुटते. नं. ३ सुतक्यासारखा चेहेरा करून एका कोपऱ्यांत बसतो !)

नट नं. ४:--अहं हीरो झाल्याबरोबर शेफारला ! हीरोचा विजय नाटक सिनेमांत ! लेका, विडया ओढून ओढून छातीचं खोकं झालं आहे; आणि तूं कसला रे हीरो ! बघ लेका तुझ्या देखत मी आतां रंभाहरण करतो. (इतक्यांत वैकुंठराव चाबुक वाजवीत प्र. क.)

वैकुंठः—हॅलो सदानंदराव-शूटिंग बंद कां आहे ?

सदानंदः—काय सांगू ? कथानकांत नसतांना हीरो-व्हिलनची मारामारी होऊन-हीरोच मार खाऊन माकडासारखा चेहरा करून बसला आहे ! तेव्हां शूटिंग काय करूं ; कपाळ ?

वैकुंठः—हेंच तें; तुम्हां लोकांना व्यवहारज्ञान आणि प्रसंगावधान नाहीं. अरे करायला सांगून माकडासारखा चेहरा व्हायचा नाहीं तो अनायासा झाला आहे. पौराणिक फिल्मचे चार पॅचेस घ्यायचे !

सदानंदः—आणि ते सामाजिक फिल्ममध्यें दडपायचे ?

वैकुंठः—जमलं तर ठीकच! नाहीं तर पौराणिक कॉमिकचे चार रीळ जोडूं सामाजिक चित्रपटाला, आणि मूळ चित्रपट जरा आखडता घेऊं! आफ्टर ऑल ईटस् बिझिनेस–कला गेली चुलींत–कथानक गेलं वेलांत–कथानक धेडगुजरी आहे असें टीकाकार म्हणायले लागले तर त्यांचे टीकालेख टाकूं शेगडींत; आणि जे अशाही स्थितींत आपले स्तुतिपाठक बनतील त्यांना स्टोव्हवर स्वहस्तें सुंदरसा चहा करून पाजूं! अरे पैसेवाल्या कांहीं कांहीं गुजराथी कंपन्या काय करताहेत ? दांत ओठ खाऊन कलेला ठार करण्याकरतां तिला सगळीकडून गुद्दे मारताहेत; पण यांचे हात कलावान आणि नाजूक लुसलुसीत असल्यामुळें कलेला तोच खुराक ठरून ती ठार होण्याऐवजीं अस्ताव्यस्त वाढते आहे! अरे एकेक कंपनी एका आठवड्यांत चार चार चित्रपट काढते आहे याचा अर्थ काय ? कीं त्यांचं जीवनच अत्यल्प! पहिली फिल्म सिनेमांत लागते आहे तों दुसरी तयार होते आहे आणि दुसरी तयार होते आहे तों पहिली साफ होते आहे! जननमरणाचे आंकडे सारखेच! बेदरकार!

सदानंदः—आणि आपलं तरी काय होणार आहे ?

वैकुंठः—त्यांच्या सारखंच! अरे खर सांगूं का तुला गुरुवर्य फाळके यांनीं सिनेमा हिंदुस्थानांतही चांगल्या तऱ्हेनं होऊं शकतो हें स्वतःच्या हिंदुस्थान सिनेमा फिल्म कंपनीवरून सिद्ध करून दाखवलं, पुढें–कलानिष्णात बाबूराव पेंटर यांच्या कर्तबगारीनें महाराष्ट्र गाजला आणि त्यांतूनच सध्या **सिनेमाची प्रभात** चालू आहे आणि यांतूनही आतां एखादा छत्रपति अवतरेल! आणि आपण आणि आपल्यासारखे लोक जे करतात तो सगळा मधल्या रात्रींचा गोंधळ आहे!

सदानंदः—मग यांत विशेष काय सांगितलेस ? कुठंही काय रामपंचायतेंना इतकीं चांगलीं माणसं असायचीं! बाकी सगळी वानरसेना! नुसता भुभुःकार!

वैकुंठः—आणि खरं आहेही ! तसेंच हे जे चार दोन मोर पिसारा पसरून डौलानें नाचताहेत त्यांच्या आडोशाला—बाकी सगळ्या आपणासारख्या लांडोरी नाचताहेत ! आम्हीं कला एवढीच जाणूं चाहतों कीं या मोरांजवळ त्यांची इमिटेशन करीत आम्ही असं जवळ वागडायचें कीं साध्या भोळ्यांना त्या मोरांचा पिसारा आमचाच आहे असा भास झाला पाहिजे. एवढी कला हस्तगत झाली कीं आमच्या सारख्या डोमकावळ्याचं काम झालेंच ! (इतक्यांत बिभीषण प्र. क.)

बिभीषणः—अरे तो कवि आतां दोन चार मिनिटांत येईल बघ इथें. आपल्या परवाच्या ठरलेल्या प्लॅनप्रमाणें त्याचा निकाल आजच्या आज लावायचा हं !

वैकुंठः—ठीक आहे येऊद्या त्याला ! आपल्या परवाच्या प्लॅनप्रमाणें बरोबर सिच्यूएशन निर्माण कर हं !

सदानंदः—ओ येस, तू पहातच रहा ! सगळा बार अगदीं जय्यत भरून ठेवला आहे (कवि चातक प्रवेश करतो.)

वैकुंठः—हॅलो, या, आपलीच वाट पहात होतों ! खरोखर कवि आहे तर सर्व कांहीं आहे. बाकी मि. चातक, तुमचे विचार आणि लेखनपद्धति भलतीच ओरिजिनल आहे बुवा !

चातकः—वैकुंठराव हा स्तुति यज्ञ बंद करा ! स्तुतीची भांग पाजून बोकडासारखा स्तुतियज्ञांत मला बळी द्यायचा तर आपला विचार नाहींना ?

वैकुंठः—अहो उगीच गैरसमज करून कां घेतां ? आपण आहांत तर आम्हीं आहोंत ! कवि आहेत तर काव्य आहे ! कवि आहेत तर राष्ट्रोद्धार आहे ! कवि आहेत तर उन्नतीची आशा आहे. कवि आहेत तर राष्ट्राचं यश आहे. कवि आहेत तर—

चातकः—तें सगळं ठीक आहे. पण पैसे देणार आहांत का आज मला ! मला आज पैशाची अत्यंत जरूर आहे, तेव्हा काय वाटेल तें करा आणि मला आजचे आज पैसे द्या !

वैकुंठ:—अहो, पण आम्ही नाहीं का म्हणतों? पण दोन चार दिवस थांबलांत तर नाहीं का चालायचं? चार पांच दिवसांत आपणाला पैसे मिळतील.

चातक:—वैकुंठराव ही काय व्यवहाराची रीत झाली! नटींना दोन हजार रुपये पगार द्यायला तुमच्या जवळ पैसे आहेत, स्वत: रस्तोरस्तीं हिंडायला, बेबी ऑस्टीन नामक मोटार घ्यायला आपल्या जवळ पैसे आहेत; आणि इतर खर्चही बेसुमार उधळेपणानें करायला तुमच्या जवळ पैसे आहेत आणि बिचाऱ्या कवीला द्यायला तुमच्या जवळ शंभर रुपये नाहींत?

वैकुंठ:—अगदीं फारच अडचण आहे का तुम्हाला?

चातक:—कवि आणि अडचण हे दोन्ही शब्द समानार्थीच आहेत.

वैकुंठ:—बरं आहे बुवा! तुमची अडचण आहे तर तुम्हाला मदत म्हणून!—

चातक:—वैकुंठराव काय संभावित सोदेगिरी ही! माझी अडचण म्हणून तुमची मदत? माझ्या लाख-अडचणी असतील पण तुम्ही कांहीं माझ्यावर उपकार करीत नाहीं! सर्वांच्या अगोदर आमची मेहनत आणि सर्वांच्या नंतर—पोस्त द्यावा—त्या हलाखीनें आम्हांला पैसे! म्हणूनच चांगले कवि निर्माण होत नाहींत आणि आहेत ते जगासमोर येऊं शकत नाहींत!

वैकुंठ:—बरं करा पावती आणि घेऊन चला आपले पैसे—पण—पावती साडे सातशे रुपयांची करा. गोष्टीला शंभर रुपये देणं म्हणजे अगदीच हें दिसतं!

चातक:—खासा न्याय आहे बुवा! अगदींच हें दिसतं म्हणून पावती साडेसातशेची पाहिजे? मग पैसे कां तसे द्यायला नकोत?

वैकुंठः—तो प्रश्न तुमचा नाहीं—पाहिजे असले रोख शंभर आजचे आज, तर साडे सातशे रुपयांची पावती करा.

चातक—ठीक आहे अडला नारायण—वाटेल त्याचे पाय धरी हं ही घ्या पावती ! (पावती लिहून देतो. सदानंद येतो. पावती घेऊन जातो)

बिभीषण—चैन आहे बुवा कविराज ! सदानंद, तो चेक मोडून आणतांना ? आणा लवकर म्हणजे यांना पैसे देऊन टाकूं !

सदानंद—अरे आज कसे पैसे मिळणार ? आज बैलपोळा आहेना ? आपल्या बँकेला सुट्टी आज.

बिभीषण—बरं आहे कविराज ! जरा थांबा मी आणून देतों पैसे तुम्हांला कुठून तरी (जातो)

वैकुंठ—जरा थांबा इथेच–आम्हीं जरा फिल्मकडे बघतों. चलरे सदानंद (दोघे जातात; इतक्यांत बिठी प्रवेश करते.)

बिठीः—घेवा, एवढं ॲक्टिंग समजावून सांगाना मला–हें पहा–ती म्हणते " प्राणनाथ, मला सोडून जाऊं नकाहो कुठं. मी आपल्या पंचप्राणाची पंचारती तुमच्यावरून ओवाळून टाकायला तयार आहें !" असं कसं म्हनायचें हें ? वैकुंठरावांनीं आपल्याला विचारायला सांगितलंय बघा !

चातकः—आतां म्हटलंस हें कांहीं वाईट नाहीं.

बिठीः—पन घेवा, या वेळेला पोझिशन् कशी घ्यायची ?

चातकः—'प्राणनाथ' म्हणायचं आणि खांद्यावर हात टाकायचा ! 'मला सोडून जाऊं नकाहो कुठें' असं म्हणायचं आणि त्याच्या वक्षःस्थलावर मान टाकायची–

बिठीः—घेवा, मी करून पहातें हं (चातक यानें सांगितल्याप्रमाणें बिठी ॲक्टिंग करीत त्याच्याच खांद्यावर हात टाकते)

चातकः—बिठे, बिठे, बाजूला हो !

विठी:—घेवा, पाहूं द्याना मला एवढं ॲक्टिंग करून (ती पुन्हां पूर्वीचीं वाक्यें म्हणते व कवि चातकाच्या खांद्यावर मान टाकते. इतक्यांत वैकुंठराव मागून येतो व हळूंच दोघांच्या माना धरतो)

वैकुंठ:—चोरहो असले धंदे करतां काय ? पाजी, हरामखोर, हलकट (विठीची मान सोडतो) असले कवि लाथेच्या ठोकरीनें हाकलले पाहिजेत. (कवीला लाथ मारतो व त्याची मान सोडतो) चल, पैसे नाहींत आणि कांहीं नाहीं. चालता हो आमच्या कंपाउंडच्या बाहेर! आणि याद राख पुन्हां या बाजूला फिरकलास तर; सहा वर्षें खडी फोडायला पाठवीन ! माहीत आहे—अरे, अजून इथें उभा तूं ?

विठी:—वैकुंठराव, मला नाहीं हं हें खपायचं ! माझा आजपासून राजीनामा ! मला जरूरी नाहीं तुमच्या नोकरीची ! ह्या असल्या देवमाणसावर असला आळ आणतां ? तुम्ही सांगितलं म्हणून मी यांना विचारायला आलें आणि मेल्या लाज नाहीं वाटली तुला माझ्याबद्दलही असला संशय घ्यायला ? घाल चुलींत तुझी कंपनी; ही चाललें मी (रागारागानें जाऊं लागते)

वैकुंठ:—विठाबाई, जरा थांबा. मग मी सांगतों तुम्हांला या कवीचा सर्व हलकटपणा समजावून ! अगदीं एक मिनिट थांबूं नका इथें—असले हे समाजांतले गणंग—

विठी—तुम्हीच आहांत समाजांतले गणंग (जाते)

वैकुंठ:—काय कविराज ? काय विचार आहे ? इथून जाणार आहांत कां नाहीं निघून ?

चातक:—वैकुंठराव, बेरडा पैसे द्यायचे नव्हते तर साफ सांगायचं होतंस, पण असला हलकट आळ घेतलास माझ्यावर ? बदमाष माणसा तुझ्यासारखे लोक गोळ्या घालून भर दुपारीं बारा वाजतां ठार मारायला पाहिजेत.

वैकुंठ—तशी जगांत अजून पुष्कळ सुधारणा व्हायला पाहिजे हो ! असली छाती तर मारा गोळी— हा पहा मी छातीठोक आपल्यापुढें उभा आहें ! तें वीराचें मरण मी आनंदानें पत्करायला तयार आहें.

घातक:—पुरतं ऐकून घेतलं नाहींस ! म्हणे वीराचें मरण ! अरे तुमच्यासारख्यांना बंदुकीच्या गोळ्या करायच्या आहेत काय ? उंदराला घालतात त्या गोळ्या घालून तुम्हांला ठार मारलं पाहिजे. अरे जा ! बुडव १०० रुपये बुडवलेस तर-फेडशील केव्हां तरी असल्या पापांचें देणें घेणें ! (जातो).

वैकुंठ:—मत्प्रिय मित्रांनो ! या या. कवीचा कांटा काढून टाकला ! (**सदानंद व बिभीषण प्रवेश करतात.**)

सदानंद:—कायदेशीर इलाज वगैरे कांहीं धमकीची भाषा नाहीं का बोलला तो ?

बिभीषण:—अरे कवीला कोर्टांत तरी कोण विचारतो ? ही नुसतीं फुलझाड, यांनीं फक्त जगायचं ! आपण त्याच्यावरचीं फुलं काढून घ्यायचीं आणि नंतर झाड उपटून टाकायचं ! हें नाहीं तें ! हवीं तितकीं झाडं आहेत असलीं हल्लीं हिंदुस्थानांत-

सदानंद:—पण वैकुंठा, ती विठी एकदम बिथरलेली दिसते आहे ! ती बिचारी त्या कवीला अगदीं देवासारखी मानते आहे बघ. ती एक मिनिट आतां कंपनींत रहायला तयार नाहीं. ती म्हणते कोर्ट-दरबार काय वाटेल तो करा-मी आतां या कंपनीचा उंबरठासुद्धां चढायला तयार नाहीं.

वैकुंठ:—अग जा जा म्हणावं ! मानली तर बागशाही नाहींतर कोण्या झाडाचा पाला ! तिला वाटत असेल आपण काम अर्धवट टाकून गेलों तर आमचं कांहीं अडेल म्हणून ! आमचं कथानक-कौशल्य तिला कुठं अजून पुरतं माहीत आहे ? आम्हीं चालू चित्र-पटांत नायिका पळून गेली आहे असं एका पात्राकडून बोलवून तिच्या शोधार्थ थोडीशी धावपळ करवूं आणि अखेर तिच्या विरहानें नायक क्षयी होतो व तो जरी एकनिष्ठ प्रेमाचा पुतळा असतो तरी जगायला पाहिजेच म्हणून क्षयी माणूस, जसं शक्तीकरतां स्कॉट्स् इमल्शन् किंवा कॉडलिव्हर ऑईल घेतो त्याप्रमाणें केवळ आपद्धर्म म्हणून

तो दुसऱ्या नायिकेवर प्रेम करायला सुरुवात करतो. झट्‌दिशीं त्याचें प्रेम जमतें आणि पट्‌दिशीं फिल्म संपते.

बिभीषणः—बाकी मला वाटतं आहे वैकुंठा–सगळीं माणसं निघून गेलीं आणि तूं एकटा जरी शिल्लक राहिलास तरी आपली फिल्म कंपनी चालेल !

वैकुंठः—नाहीं, पण आतां मी ठाम निश्चयच ठरविला आहे ! आपली एवढी फिल्म तयार झाली कीं कंपनीचें फक्त बिझिनेस-ऑफिस इथं ठेवायचें आणि स्टुडिओ कुठं ?

सदानंदः—कुठें ?

वैकुंठः—अंदमानांत ! म्हणजे फाटाफुटीची धास्तीच नको ! तिथं सर्वच जन्मठेपेचे कैदी असतात ! निदान एक जन्म तरी धास्ती नको !

बिभीषणः—वैकुंठा, बाकी तूं खरा दूरदर्शी हं ! परवा बघ काय झाली गंमत ? त्या सिनेमा कंपनीच्या नवीन चित्रपटाची जाहिरात लागली होती भिंताडावर ! जाहिरात होती चांगली पंचरंगी ! दोघे स्नेही चालले होते रस्त्यानें ! त्यांतील एकानें ती जाहिरात पाहिली. आणि तो दुसऱ्याला म्हणाला, 'येणार कारे आज सिनेमाला ?' मित्रानें विचारलें 'कोणच्या ?' तो म्हणाला, 'देशी फिल्म आहे' ! फिल्म देशी आहे आणि त्या फिल्मला आपला स्नेही आपल्याला नेणार आहे ही कल्पना मनांत येतांच तो तगडा जवान असतांनासुद्धां—देशी फिल्म आणि आपल्याला जायचं आहे हें त्याच्या लक्षांत येतांच तो जागच्या जागीं–हिवानें–थंडीतापानें कुडकुडायला लागला.

सदानंदः—ती गंमत पहायला तूं हजर होतासच म्हणायचा तर—पण पुढची गंमत तूं कुठं पाहिली ? त्या जवान गड्याला हिंव भरलेलं पहातांच ही काय भानगड आहे म्हणून पहायला दुसरा एक तरुण आला. त्याला कळलं कीं गांवांत देशी फिल्म आली आहे आणि त्याला

जायचंय ! अरे कसलं काय आणि कसलं काय–जो त्यालाही वाताचा झटका आला. तिसरा आला––ही हकीगत पहातांच त्यानें पळ काढला. चवथा आला––त्याची तीच गत. पांचवा आला– तरी तसेंच ! पहिल्यांदा हिव भरलेला माणूस रस्त्यांतच उभा होता. आणि सारखी अशी आल्या गेल्यांची लागण चालली होती. इलेक्ट्रिक प्लगला एकादां माणूस चिकटला म्हणजे त्याला कोणी सोडायला गेला कीं त्याची जशी स्थिति होते, त्याप्रमाणें चाललें होतें रस्त्यांत ! अखेर मीच एक टांगा ठरवला आणि पहिल्यांदा हिंव भरलेला माणूस आणि त्याचा मित्र त्या टांग्यांत घालून पाठवून दिला मग काय, क्षणांत रस्ता रिकामा झाला !

वैकुंठः—हा मूर्खा ! मला अगोदर नाहीं सांगितलंस तूं ! अरे, मी लगेच धांवत धांवत तिथं जाऊन फोटोग्राफी चालूं केली असती !

बिभीषणः—तूं काय करशील यांचं कांहींच सांगतां येत नाहीं. उद्या सदाफुली वहिनीकडे जाणार आहेस ना वाटतं ?

वैकुंठः—होय बाबा जाणारच ! न जाऊन तरी काय करणार ? उद्यां एकदां तिच्या माहेरीं जाऊन आलों कीं परवां कंपनींतील सर्व नटांना आपल्या कलेची गुरुकिल्ली सांगून टाकणार आहें. म्हणजे ते कुठंही गेले तरी त्यांची पोटापाण्याची सोय सहज लागेल ! तुम्हीही हजर रहाच त्या वेळेला म्हणजे उद्यां तुमचं आमचं जरी भांडण झालं तरी प्रत्येकाला स्वतंत्र रित्या पोट भरतां येईल.

बिभीषणः—पण अशी किमया तरी काय सांगणार आहेस ?

वैकुंठः—सध्यां तुमच्या उत्कंठेला चिमटा घेऊन ठेवला आहे तेवढा पुरे. समक्षच पहा–धीर धरा ! धीर धरा ! हॅव्ह पेशन्स ! हॅव्ह पेशन्स ! हॅव्ह पेशन्स !

प्रवेश ४ था.

(कवि चातक आणि विठी प्रवेश करतात.)

चातकः—विठे, कंपनी सोडलीस म्हणतेस एकंदरींत तूं ! म्हणजे तूं कंपनींत माझ्यामुळेंच गेलीस, आणि माझ्यामुळेंच तुला कंपनी सोडावी लागली.

विठीः—पण देवा, कसला घाणेरडा आरोप घेतला तुमच्यावर त्यांनीं, तुमच्या सारख्या देवमाणसावर ?

चातकः—विठे, हा कसला तुझा भोळेपणा ! अगोदर आपण मनुष्य आहोंत हेंच सिद्ध करणं कठिण असतं; मग देवमाणूस बनायला—

विठीः—नाहीं. तुम्ही खास देवमाणूस आहांत ! एरवीं कां देव—तुमच्याशीं बोलतो !

चातकः—कोणीं सांगितलं तुला माझ्याशीं देव बोलतों म्हणून—

विठीः—अशा गोष्टी कोणी कबूल करतं वाटतं ? पण मी जाणतें कीं देव तुमच्याशीं बोलतो आणि देव तुमच्याशीं बोलतांना मी पाहिलं सुद्धां आहे.

चातकः—विठे, मेंदू ताळ्यावर आहे ना ? केव्हां बोलला देव माझ्याशीं !

विठीः—केव्हां काय ? नेहमींच बोलतो. मी पहाते नव्हे कां ? समोर कोरा कागद घेऊन जवा तुम्ही फराफरा लिहितां तें काय तुमच्या कानांत कुणी कांहीं सांगितल्यावांचून वाटतें ? देव गुपित-पणानें येऊन तुमच्या कानांत बोलतो आणि तुम्हीं तें लिहून काढतां ! तसं नसतं तर हरएक माणूस नसता कां लिहीत बसला ?

चातकः—मग, जेवढे जेवढे लिहिण्याचा धंदा करतात, तीं तीं सगळीं देवमाणसें वाटतं ?

विठीः—अहो, कोणच्याही धंद्यांत काय खोटेपणा असतोच ! खरे 'अंगांत' येणारे फार थोडे—अंगांत येण्याचा आव आणणारेच फार!

चातकः—मग मी खरा कशावरून ?

विठीः—तुमच्या वागण्यांबोलण्यांला मर्यादा आहे म्हणून! अव, असा तसाच एकादा कवि असता तर तो मला देखील सुंदरी म्हणून लागला असतांना प्रेमाची भाषा बोलायला! अहो तुकारामाचे अभंग म्हणणारे टाळकुटे सगळेच असतात पण त्यांत तुकाराम असतो का? तस हे नुसतें टाळ झांजा वाजवणारे!

चातक—विठे विठे, तूं कल्पना बोलायला लागलीस—

विठी—पन घेवा, त्या वैकुंठरावाचा सूड उगवा तुम्हीं—

चातक—तें काय करायचें मीं ठरवलें आहे तें सांगतो तुला. पण आतां हे 'घेवा, घेवा' सोड कीं!

विठी—खरं सांगू कां कवि—आपल्या सहवासानं आणि कंपनींत राहिल्यापासून माझी बोली खूप सुधारली पण पहिल्या रांगड्या बोलींतच मलाजें प्रेम वाटतं तें कांहीं निराळेंच पहा. बरं सांगा तर खरं, पण वैकुंठरावाचा कसा सूड उगवणार तो?

चातक—पहिल्यानें हें लक्षांत ठेव कीं कवि हा प्राणी अनत्याचारी आहे! कल्पनासृष्टींत आपल्या पात्राचे तो काय खून करील तेवढेच! पण साध्या व्यवहारांत मात्र त्याला कुणी जरी तिंबून काढला तरी तो आपल्या बोचक शब्दाची काय गोफणफेक करील तेवढीच! तेव्हां मी वैकुंठरावाच्या चरित्रावर एक नाटक लिहिणार आहें!

विठी—अन उपयोग काय त्याचा?

चातक—चूक आहे तुझी विठे! काठी लाठीचा मार अंगावर दिसतो तरी पण शब्दांचा मार हा इतका असह्य आहे—बरं मी म्हणतों त्याचा नाहीं कांहीं उपयोग झाला—तरी कोणत्या नाटकाचा सुधारणेच्या दृष्टीनें उपयोग होतो? एकच प्याला वाङ्मयवीर गडकऱ्यांनीं लिहिला आणि नटसम्राट् गंधर्वानें केला म्हणून काय दारुबाजी बंद झाली आहे का? माधवराव जोशांनीं म्युनिसिपालिटी नाटक लिहिलं आणि तें चिकार लोकप्रिय झालं म्हणून म्युनिसि-

पालिटीच्या कचऱ्याच्या पेटीजवळ आरसेमहाल सजले का ? अग, ही टीकास्पद नाटकाची रंगभूमी म्हणजे एक जगजाहीर हजामखाना आहे. वाटेल तो येतो घोटून घेतो; पुन्हां केंस वाढायचे ते वाढतात-च ! गांवांत चोऱ्या फार व्हायला लागल्या किंवा सांथीच्या रोगांत रात्रीं अपरात्रीं जसे कांहीं शहरांतून पोलीस गस्त घालीत असतात त्याप्रमाणें आहे हें ! जाऊं दे, तूं पुढं काय ठरवलं आहेस ?

विठी—मी गरिबीनं राहिलें तरी जन्मभर पुरेल एवढा पैका झाला आहे माझ्याजवळ ! तेव्हां मी आतां नोकरी धंद्यांत न पडतां—

चातक:—आलं लक्षांत ! अनुरूप वर पाहून लग्न करून संसार करणार ना ? चल मीही पाठच्या भावाप्रमाणें तुला मदत करीन ! चल तूं हो पुढें (विठी जाते.) आतां येथें जर एकादा ऍक्सिडेंटल कवि असता तर हिलाच पात्रन करता ! पण मी पडलों मागसलेला कवि ! अहो, पण आमच्याच समाजांत इतक्या मुली लग्नाच्या पडल्या आहेत— त्यांची काय वाट ? मग हा पतितपावन समारंभ कशाकरतां ? आहेत तीं गाडगीं मडकीं कायम ठेवून सुधारणा केली तर नाहीं का चालणार ? शेजाऱ्याला हींव भरलयं म्हणून त्याला पांघरूण घालण्याकरितां विषमानें आजारी पडलेल्या बापाच्या अंगावरचें पांघरूण काढून शेजाऱ्याला घालण्यांत काय पुण्याई असेल ती परमेश्वराला माहीत ! (जातो.)

प्रवेश ५ वा.

(सदाफुलीच्या माहेरचा रस्ता. हातावर हार टाकलेला वैकुंठराव गात गात प्र. क.)

वैकुंठ:—आनंदीआनंद गडे । इकडे तिकडे चोहिंकडे ॥ १ ॥ धंद्याच्या आदळआपटीला सुरवात केल्यासारखं हाताला यश आलं. फिल्मचींही पोस्टर्स लागलीं. तेंच बाईला कळावं म्हणून तिच्या

माहेरच्या घरावर एक जाहिरात लावायाला सांगितली. आतां इतकं यश आल्यासारखं तिचा आमचा सलोखा झाला म्हणजे मराठी म्हणींप्रमाणें 'ज्याचा शेवट गोड तें सर्वच गोड' असं होऊन जाईल. आमचं नाटक संपत आलं आहे हें जाणून तरी निदान आमच्या नायिकेने तडजोडीला सुरवात करायला पाहिजे ! पण–(इतक्यांत माडीवर सदाफुली दिसते.)

सदाफुलीः—कोण कोण तें ? आपणच का ? आलांत इकडे ? कां 'पुढें' येतां येतां अखेर इथेंच आलांत ?

वैकुंठः—देवि, आणखी पुढें कुठं जायचें ? नाटक कादंबरींतल्या नायकांच जीवन लग्नापर्यंत असतें. नायकनायिकेची गांठ पडून नंतर–एकमेकांनीं एकमेकांना आपलं म्हटल्यानंतर सगळं जग वितळून जात असतं आणि त्यांतच नायकनायिकाही वितळून जातात. पुढं यायचं म्हणजे नायिकेपर्यंत ! ध्येयप्राप्ति म्हणजे नायिकाप्राप्ति–उच्च विचार म्हणजे नायिकेला उपमा देण्याची शर्यत ! गालाला गुलाब म्हणायचं का झेंडू म्हणायचं ? सदाफुली म्हणायचं कां शेवंती म्हणायचं ?

सदाफुलीः—बायकांचीं वर्णन करण्यांत कांहीं कांहीं लेखक हल्लीं इतकी आतषबाजी करीत आहेत कीं त्यापुढें स्त्रियांचीं नग्न चित्रेंही छापण्यांत अश्लीलता उरलेली नाहीं ! इतकी बायकांची किळसवाणी विटंबना चालली आहे.

वैकुंठः—नाहीं लाडके, हें बायकांना पुढं आणणं चाललं आहे ! पूर्वी बायका पडद्याआड असत, हल्लीं आम्हीं बायकांना मार्केटाच्या दारावर सुस्वागतम् ही पाटी हातीं देऊन त्यांना स्वागताध्यक्ष करून टाकलं आहे ! बायकांच्या सांगण्याच्या बाहेर आम्हीं हल्लीं एक अक्षर वागत नाहीं. कॅलेंडरवर बाई, भगवद्गीतेच्या जाहिरातीवर बाई, औषधाच्या जाहिरातीवर बाई, एक जात बायाच बाया–बायकांनी जाहिरातील्या चित्रांत सांगायचें, 'अगबाई, किनई त्या दुकानच्या

चपला किती चांगल्या आहेत हो ? ' लगेच आमचीं खेटरं खायची तयारी ! सांगतों काय चारुगात्री तुला, बायांना पुढं आणण्याच्या बाबतींत आम्ही हल्लीं इतके कायावाचामनें झटतों आहोंत कीं आम्हीच बायका व्हायला लागलों आहोंत !

सदाफुली:—फार चांगलं व्हायला लागलं आहे ! पण आपण कां इकडे येण्याची तसदी घेतलीत !

वैकुंठ:— हे चारुगात्री, हे नयनमनोहारिणी, हे कृतांतव्याघ्री, हे मनमोहनाचित्रचकोरचंद्रिके, हे प्रिये !

सदाफुली:—संपली का मालगाडी ? नाहींतर या तुमच्या मालगाडीच्या धडधडाटानें मला फीट यायला झाली होती !

वैकुंठ:–हे आतांच दिलेल्या संबोधनालाही वश न होणाऱ्या स्त्रिये, तूं आहेस तरी कोण ? हा वैकुंठ, हा तुझा प्राणनाथ, हा तुझा मनश्चंद्र, हा तुझा चारुदत्त, हा तुझा प्रेमाचा बंदा येवढया यशाची विजयपताका घेऊन आलेला असतांना त्याचं स्वागत करायचं सोडून अशी वादविवाद काय करते आहेस !

सदाफुली:—थांबा हं, मीं करतें तुमचं योग्य स्वागत. थांबा जरा. (आंत जातें)

वैकुंठ:—अहाहा मला आनंदानें अस्मान ठेंगणें वाटूं लागलें आहे. हें सूर्याचे किरण लिंबाच्या सुधारसासारखे मला शीतल वाटूं लागले आहेत. काय काय वाटूं लागलें आहे तें मी एकटा कसा कथन करूं ? तेव्हां एकाद्या रिकामटेकडया कादंबरीकारा, ये बाबा माझ्या सहार्थ धावून, तरच मी आतां उपभोगीत असलेल्या वैभवाचे वर्णन करूं शकेन. (इतक्यांत सदाफुली वरून फुलांचें हार टाकते) अग, हें तर तसबिरीवरचें फुलांचें निर्माल्य दिसतें आहे !

सदाफुली:—मग योग्य ठिकाणींच नाहीं का योग्य जिन्नस पडली ? आपण तरी काय केलं आहेत ? सगळं निर्माल्यच गोळा केलं आहेत कीं ! चला जा इथून—

वैकुंठः—सुंदरि, असा माझ्यावर कोप करूं नकोस! संगीताचा मला गळा नाहीं तरीही प्रोज संगीतांत तुझी मनधरणी करतों. नच सुंदरि करिं कोपा। मजवरि धरिं अनुकंपा। नारी मज–सबंध पदच्या पद नाहीं उपयोगांत येत ह्या प्रसंगाला. कारण त्यापदांत नारी बहु आहेत आणि मला तर एकच आहे म्हणून तर ही पायपीट! मला जर नारी बहु असत्या तर विचारीत होतं कोण तुला? म्हणून म्हणतो लाडके, नच सुंदरि करिं कोपा। मजवरी धरिं अनुकंपा।

सदाफुली:—तुमच्या कंपनीचं वाटोळं झाल्याशिवाय तुमचं माझं जमायचं नाहीं. (जातें.)

वैकुंठः—उद्यां करतों कंपनीच वाटोळ! स्त्रीपुढें धंद्याची काय पर्वा? [जातात.]

प्रवेश ६ वा.

(सर्व नट व एक नटी.)

नट १ लाः—कायरे, आज वैकुंठराव म्हणे आपल्याला गुप्त विद्यादान करणार आहेत? काय करणार आहेत गुप्तदान?

नट २ रा.—कदाचित् कांहीं तरी सांगून त्याच्याबद्दल फी उपटायची असले आपणाकडून? थकलेले पगार आहेतच त्यांच्या-कडे! करतील कांहीं तरी वळतावळत!

नट ३ रा—नाहीं तर परवा आपण ऐकलेल्या फार्सासारखा पोरखेळ तर नाहींना कांहीं?

नट ४ था—कसलारे बुवा पोरखेळ?

नट २ रा—अरे, परवा एक असा तसाच कलावान् आला होता गांवांत. त्यानें चार ठिकाणीं रस्त्यावर खेळ करून पाहिले पण कांहीं जमेना त्याचें! अखेर शेवटीं त्यानें केलंन काय? एक

सुंदर सूट तयार केला. एक तबेला भाडयानें घेतला. पेंटरला भागींत घेऊन बोर्ड पांच पन्नास लिहवून घेऊन मजकुराची आग लावली गावांत ! तिकीटं छापून घेतलीन आणि—

नट ४ था.—काय लॉटरी काढली काय त्यानें ?

नट २ रा.—नाहीं, एक अलौकिक जादू करून दाखविली त्यानें—

नट २ रा.—काय केलंनं ? पाण्यावर कापूर जाळून दाखवला ?

नट ३ रा.—नाहीं. त्यानें एक अजब घोडा निर्माण करून दाखविला ! त्यानें बाहेर पाटी लावली 'अजब घोडा' या घोडयाची गंमत अशी आहे कीं या घोडयाला डोक्याच्या ठिकाणीं शेंपूट आहे. आणि शेंपटीच्या ठिकाणीं डोकं आहे ! जाहिरात वाचून प्रत्येकाची उत्कंठा जागृत होई. आणा अर्धा आणा करतां करतां चारपांच दिवसांत दोन हजार रुपये जमा केले त्यानें ! प्रत्येक जण पाहून येई—आणि त्याला जर एखाद्यानें विचारलें कीं कायरे आहे का कांहीं पहाण्यासारखें ? तो उत्तर देई 'हो आहे बुवा एक वेळ पहाण्यासारखें !

नट ४ था.—पण खरी गंमत काय होती त्यांत ? असला 'अजब घोडा' कुठला पैदा केला होता त्यानें ?

नट २ रा.—त्यानें तो अजब घोडा गांवांतल्या गांवांत पैदा केला होता ! त्या घोडयाला त्यानें चमत्कारिक बनविलें ! नाहीं तर एका टांगेवाल्याचं पोट खपाटीला गेलेलं रोडकं मोडकं घोडं तें ! पण त्यानें दोन हजार रुपये मिळवून दिले.

नट ४ थाः—मग घोड्याला त्यानं असं विचित्र कसं बनवलं ? तो काय कांहीं बंगाली विद्या जाणत होता ?

नट २ राः—नाहीं. तो फक्त कलेची वरवरची सफाई जाणत होता ! त्यानें घोडयाचा तबेला घेतला—घोडं घेतलं आणि घोडं फक्त उलट बांधून ठेवलें ! म्हणजे कसं ? ज्या बाजूला दावण होती त्या

बाजूला घोड्याचं शेपूट केलं आणि दुसरीकडे तोंड आणि मग तो प्रत्येकाला समजावून सांगे कीं हें पहा वास्तविक सर्व तबेल्यांत घोडयाचं डोकं या बाजूला असतं; पण या घोडयाचं तोंड तिकडे आहे आणि घोड्याचें तोंड तिकडे केल्यामुळं अर्थात् त्याचें शेपूट इकडे आहे ! प्रत्येकजण तो चमत्कार समजावून घेई, मन लावून पाही आणि शांत होत्साता बाहेर जाई ! असं होतें ! म्हणून म्हणतों वैकुंठराव आपल्याला असलाच कांहीं चमत्कार करून दाखविणार आहेत कीं काय ?

नट ४ थाः—तें दिसेलच आतां (पडद्यांत घंटा वाजते व पडद्यांत " सर्व नटनटींनो तयार रहा. आज रोजीं श्रीयुत वैकुंठराव हे आपल्या कलेचें फुकट दान करून टाकणार आहेत. तरी लवकर चला—लवकर चला—लवकर चला ! " पुन्हां घंटा वाजते व पडदा उघडतो. वैकुंठराव प्र. क.)

वैकुंठः—नोकरांनो, मित्रांनो, कर्मधर्मसंयोगानें आज आपण एका ठिकाणीं जमलों—आणि 'फुटणं' हा जो माणसांचा नैसर्गिक धर्म आहे त्याप्रमाणें आपल्या कंपनींत आतां फाटाफुटीला सुरवात झाली आहे. पण मी जात्याच दयाळू आणि धर्मार्थ बुद्धीचा असल्यामुळें तुम्ही माझी कंपनी सोडून मोडून तोडून जरी कुठंही गेलांत तरी तुमची पोटापाण्याची भरपूर सोय व्हावी म्हणून मी आपल्या अंगांत असलेलं कलाकौशल्य तुम्हां सर्वत्रांनां आज मोफत वांटून देणार आहें ! तेव्हां लक्ष देऊन पहा. कांहीं शंका कुशंका असल्यास विचारा—तावडतोब उलगडा करून टाकू !

नट ४ थाः—(रंभेला पुढें आणीत) साहेब, हिला अझून पुरतं लाजतां येत नाहीं. विठी नाहीं—नुरजहानला जसं तुम्हीं कांहीं आडाख्यानें लाजायला शिकवलंत त्याच आडाख्यानें हिला आमच्या देखत लाजायला शिकवा म्हणजे पुढं कधीं अडचण आल्यास आमची सोय होईल.

वैकुंठः--ठीक आहे, त्याचं असं आहे (चुटक्या वाजवीत) एक दोन तीन चार! हं रंभे, एक म्हटलं कीं मान ताठ करायची, दोन म्हटलं कीं वीस अंश मान वाकवायची, तीन म्हटलं कीं ६० अंश मान वाकवायची आणि चार म्हटलं कीं पुरतं लाजून मुरका मारायचा! हं एक–दोन–तीन–चार! (नंतर वैकुंठ भराभर चुटक्या वाजवतो, रंभाही भरभर लाजते!) काय रंभे, जमेल ना आतां—

रंभाः—हां धनी—

वैकुंठः— जा तर मग. जा तिकडे जाऊन उभी रहा. (रंभा जाते) हं आतां हीरोचं काम काय असतें तें पहा! (आतं जातो व पोषाख बदलून येतो) हीरोनं ऐसं रुबाबांत आलं पाहिजे (इकडून तिकडे चालत जातो.) असं रुबाबांत कांहीं काळ फिरल्यानंतर त्याच्या दृष्टीला नायिका पडते. मग त्यानें छातीला हात लावून म्हणायचें 'हे सुंदरि माझा जीव तुझ्यामुळें व्याकुळ झाला आहे!' नंतर गुडघे टेकून 'देवि मी मरायला कारणच शोधीत होतों, ते अनायासं तुझ्या-रूपानें सापडलं मला! चारुगात्रि माझ्याशीं लग्न लावायला कबूल हो; नाहींतर देवीसमोर जसा बोकड बळी देतात त्याप्रमाणें हा पहा माझा कंठनाळ चिरून तुझ्यापुढें ठेवतों!' एवढं हीरोनं म्हटल्यानंतर नायिकेनं काय करायचं तेंही करून दाखवितों." प्राणनाथ माझं आपल्यावर स्वर्गीय प्रेम आहे! मी आपल्याबरोबर आत्तांच्या आत्तां पळून आलें असतें पण माझे चुलते व वडील दुष्ट असून त्यांनीं माझं लग्न करायचं ठरवलं आहे!" कीं नंतर लगेच हीरोनं अंगांत भूत संचारल्यासारखं चेकाळून ओरडायच, "काय लग्न? कुठं आहे तो हरामखोर, पाजी, चांडाळ! नवप्रफुल्ल कुसुमाला वाटेल त्याचा हात धरून प्रेमाच्या नांवाखालीं पळून जाऊं न देणारा कुठं आहे तो चांडाळा? सूड, असूड, चाबूक, गोफण, तोफ, पिस्तूल, बंदूक!!! अरेरे माझं रक्त नसानसांतून सळसळते आहे; तेव्हां देवि–" मग

लगेच नायिकेनं म्हणायचं, ' असं संतापानें वेडं होऊं नये गडे ! मी किनई या जन्मीं येईन तर आपल्याबरोबरच ! पण गडे थोडा धीर धरायचा, चुलत्याच्या किंवा वडिलांच्या संमतीनें माझं एकदां लग्न ठरूं द्या—मग माझं ज्याच्याशीं लग्न ठरेल—त्याला काय वाटेल तें करून आपण दुर्गुणी ठरवूं, अजागळ ठरवूं आणि माझ्या या हृदयाचे स्वामी—आपण—त्या माझ्या लग्न ठरलेल्या माणसाला ठार मारून माझं हरण करा ! " एवढं म्हटल्या नंतर त्या नायिकेच्या वडिलांनीं अगर चुलत्यानीं पैशाच्या संकटांत पडायचं असतं आणि मग एक नराधम त्या पैशाच्या जोरावर नायिकेला मागणी घालतो ! एवढं झाल्यानंतर—हीरोनं वाटेल तसं चेकाळून बडबडायचं असतं, धावपळ करायची असते, तुरुंगांत जायचं असतं, पकडलं जायचं असतं, थोडक्यांत सांगायचं म्हणजे जिवंत राहून काय वाटेल तें करायचं असतं. नायिकेचं लग्न करणं ज्याच्या हातीं असतं त्यांनीं नाटक सिनेमांत दुष्ट असावेंच लागतं ! आणि मग सरासरी नाटक किंवा फिल्म पुरेशी होत आली कीं व्हिलनने आपण होऊन उंदीर जशी मांजराच्या तोंडांत आपली मान देतो त्याप्रमाणें हीरोच्या तावडींत सापडायचं; हीरोनं त्या मेल्या मढयाला मारायचं आणि नंतर नायक नाइकेनें एकमेकांना आलिंगन द्यायचं आणि आल्या गेल्यान म्हणायच कीं ' नांदा सौख्यभरें !' व्हिलननें काय वाटेल तें करायचं—ओक्साबोक्सीं ओरडायचं ! हात आवळायचे, मुठी आपटायच्या, पाय ठगझावायचे, धावपळ करायची आणि शेवटीं मरायचं ! कॉमिक, तो आचरटपणा तर सर्वांनाच माहीत आहे ! असं आहे, एवढया भूमिका पाठ झाल्या, कीं कुठल्याही सिनेमा नाटकांत हीरो व्हा, व्हिलन व्हा, नायिका व्हा, काय वाटेल ते व्हां, फक्त मालक होऊ नका ! आणि हो, नायिकेच्या लाजण्याची कमाल मर्यादा सांगायची राहिली ! ही अशी—हाताची आढी करून थोडी वेडी

बाकडी मान करून हसायच आणि दाताडं विचकायचं कीं ओव्हर बाउंड्री. खेळ खलास ! आणखी आहेत कांहीं कुणाच्या शंका कुशंका ?

सर्वजण—नाहीं ! नाहीं ! (बिभीषण व सदानंद हार आणून वैकुंठाला घालतात व एक पदक अडकवतात.)

वैकुंठ—काय सोन्याचें पदक मला अर्पण करणार ?

बिभीषण—हो तूंच नाहीं का काल मजजवळ देऊन ठेवलं होतंस तुला समारंभानें द्यायला !

वैकुंठ—स्वयंपाक घरांतल्या गोष्टी दिवाणखान्यांत बोलतो आहेस ?

सदानंद—बरं, वैकुंठराव, झाला हा पोरखेळ आतां पुरे ! का आणखी कांहीं ट्रिक्स आहेत ?

वैकुंठ—नाहीं. बहुतेक संपल्या ! केवळ अश्लीलपणा टाळण्याकरतां या धंद्यांत चालणारें रंगमहालरहस्य मीं गुलदस्तांत ठेवलें आहे आणि तेवढं वजा केलं तर बाकी सर्व पोरखेळच आहे.

सदानंद—पण हे सर्व लोक आपणाला पोरकट म्हणतील–आणि खरे पोरकट 'वेदवाले' म्हणून मिशी वर करून चालतील !

वैकुंठ—त्याला एक सोपा उपाय आहे. आपण तिकडे लक्षच द्यावयाचे नाहीं ! तरुण मनुष्य भर ज्वानींत बेफाम पणानें वागून म्हातारपणांत जें करतो तेंच आपण सर्वजण मिळून करूं या—

बिभीषण—म्हणजे काय करावयाचें ? !

वैकुंठ—असं ओळीनं उभ राहायचं ! अहो कवि, असे आडून काय पाहतां ? या–हं यू ऑल, अटेन्शन–आइज स्ट्रेट —

जय जय विठोबा रखमाई । सावळ्या विठोबा रखमाई ।
जय जय विठोबा रखमाई । सावळ्या विठोबा रखमाई ॥

बोलका सिनेमा समाप्त.
